

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ**

**КРАЄЗНАВЧА РОБОТА
В БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ**

ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ

ВИП. 32

Краєзнавчі ресурси бібліотек України як підґрунтя для розвитку місцевого туризму

Київ 2021

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ**

**КРАЄЗНАВЧА РОБОТА
В БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ**

ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЮЛЕТЕНЬ

ВИП. 32

Краєзнавчі ресурси бібліотек України як підґрунтя для розвитку місцевого туризму

Київ 2021

Затверджено Вченою радою Національної історичної бібліотеки України

Протокол №6 від 24.11.2021

Черговий, 32-й випуск інформаційного бюлетеня „Краєзнавча робота в бібліотеках України” містить основні результати наукового дослідження „Краєзнавчі ресурси бібліотек України як підґрунтя для розвитку місцевого туризму”.

Матеріали бюлетеня адресовані бібліотечним працівникам регіональних книгозбірень України, фахівцям, які працюють у сфері краєзнавчого туризму, викладачам та студентам бібліотечних навчальних закладів.

Підготували :

В. П. Кисельова
О. В. Покропивна

Редактор

О. В. Михайлова

Відповідальна за випуск

А. В. Скорохватова

ЗМІСТ

1.	Вступ	6
2.	Аналіз джерельної бази дослідження	11
3.	Основні результати дослідження туристичної діяльності регіональних бібліотек	17
	<i>Вінницька ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва</i>	18
	<i>Волинська ОУНБ імені Олени Пчілки</i>	20
	<i>Дніпропетровська ОУНБ імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія</i>	22
	<i>Житомирська ОУНБ імені Олега Ольжича</i>	24
	<i>Закарпатська ОУНБ ім. Ф. Потушняка</i>	26
	<i>Запорізька ОУНБ</i>	27
	<i>Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка</i>	30
	<i>ОУНБ ім. Д.І. Чижевського м. Кропивницький</i>	32
	<i>Луганська ОУНБ (м. Старобільськ)</i>	34
	<i>Львівська ОУНБ</i>	36
	<i>Миколаївська ОУНБ</i>	39
	<i>Одеська національна наукова бібліотека</i>	43
	<i>Одеська ОУНБ ім. М. Грушевського</i>	47
	<i>Полтавська ОУНБ ім. І. П. Котляревського</i>	48
	<i>Публічна бібліотека імені Лесі Українки м. Києва</i>	51

<i>Рівненська ОУНБ</i>	57
<i>Сумська ОУНБ</i>	62
<i>Тернопільська ОУНБ</i>	65
<i>Харківська ДНБ ім. В.Г. Короленка</i>	67
<i>Харківська ОУНБ</i>	72
<i>Херсонська ОУНБ ім. Олесь Гончара</i>	75
<i>Хмельницька ОУНБ</i>	80
<i>Черкаська ОУНБ ім. Т.Г. Шевченка</i>	84
<i>Чернівецька ОУНБ ім. М. Івасюка</i>	86
<i>Чернігівська ОУНБ ім. В.Г. Короленка</i>	89
4. Висновки та рекомендації	92
Додаток (анкета)	105

Вступ

Актуальність дослідження. Бібліотеки України є потужними культурно-інформаційними центрами своїх регіонів, які сприяють всебічному вивченню й розвитку краю, а також виявленню, оберіганню та популяризації місцевих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, туристичних об'єктів тощо. Нині, в умовах пандемії, як ніколи, зріс інтерес до туристських об'єктів України, що відображають історичну спадщину.

Вивчення джерельної бази дослідження теми „Красназавчі ресурси бібліотек України як підґрунтя для розвитку місцевого туризму” засвідчує актуалізацію проблем туризму не лише у науковій та практичній сферах культурної галузі, а й на державному рівні. В Указі Президента України № 329/2020 «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму» акцентовано на необхідності забезпечення функціонування інформаційного ресурсу щодо об'єктів культурної спадщини та інформаційного висвітлення історій успіху у напрямі реалізації проектів з модернізації і розбудови об'єктів культурної та туристичної інфраструктури в Україні¹. Міністерство культури та інформаційної політики постійно тримає в полі зору тему „Мандруй Україною: відпочинок для кожного”, здійснюючи ролінгові дослідження ринку туристичної галузі².

Крім того, національна туристична організація України оголосила 2020 рік – роком розвитку туризму в регіонах та сільських територіях³. До сільського туризму відноситься організація відпочинку у сільській місцевості, він тісно

¹ Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму. Указ Президента України № 329/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329/2020#Text> (дата звернення: 24.05.2021)

² „Мандруй Україною: відпочинок для кожного”/ Міністерство культури та інформаційної політики : веб-сайт. URL: <https://mkip.gov.ua/news/5498.html> (дата звернення: 27.05.2021)

³ URL: http://www.ntoukraine.org/year2020_ua.html

пов'язаний з екологічним (зеленим), екскурсійним, активним та іншими видами туризму. Ті, хто відпочивають у сільській місцевості, доволі часто цікавляться автентичними культурними традиціями, іншими особливостями місцевого побуту, пам'ятками історії та природними об'єктами у даній сільській місцевості тощо.

Науковці розглядають краєзнавство, подорожування, мандрівництво, а згодом екскурсії та туризм у взаємодії між собою. Туристичне краєзнавство – це напрям загального краєзнавства, спрямований на комплексне вивчення конкретних територій для потреб туризму⁴. В останні роки бібліотечні фахівці постійно піднімали тему краєзнавчого туризму на науково-практичних конференціях, де висвітлювали роль бібліотек у розвитку туризму. Наприклад, фахівці Національної історичної бібліотеки України Н.О. Волошінська та О.В. Покропивна на міжнародній науковій конференції „Історико-культурний туризм: український та світовий досвід” (Київ, 5 квіт. 2019 р.), презентували історико-краєзнавчі видання з туризму з фонду НІБУ, умовно розділивши їх на категорії: паломницько-релігійні, статистично-довідникові, практичні, стандартні, мистецькі, тематичні путівники та видання, що спонукають до подорожей⁵.

Обласними універсальними науковими бібліотеками України (далі - ОУНБ) створюються бібліографічні⁶, інформаційні⁷ та методичні матеріали з краєзнавчо-бібліотечного туризму⁸. На сайтах ОУНБ України розміщують

⁴ Попович С. Туристичне краєзнавство: генеза, методологія, завдання. *Краєзнавство: науковий журнал*. №3/4. 2015. С.111.

⁵ Волошінська Н., Покропивна О. Подорож у просторі і часі: туристично-інформаційні та історико-краєзнавчі видання з фонду Національної історичної бібліотеки України. *Історико-культурний туризм: український та світовий досвід : зб. матеріалів міжнар. наук. конф., (Київ, 5 квіт. 2019 р. Київ, 2019. С. 240-250.*

⁶ Всі чудеса рідного краю : реком. бібліогр. покажчик / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія; упоряд. І. Голуб. - Дніпропетровськ, 2016. 96 с.

⁷ Туризм на Харківщині. Природно-рекреаційні ресурси та історико-культурний потенціал регіону : бібліогр. путівник : Ч. 2 / Харків. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: Н.І. Грайворонська, Л.М. Конопля. Харків, 2015. 302 с.

інформацію про віртуальні проєкти на зразок «Черкащина віртуальна» де представлено віртуальні мандрівки Черкащиною (Черкаська ОУНБ), туристичне Оп-line лото «Знайомтесь, Харківщина» (Харківська ОУНБ), «Артмандрівка Україною» (Херсонська ОУНБ), «Унікальне Закарпаття» (Закарпатська ОУНБ) і т. д.

У масиві наукових публікацій важливою для вивчення феномену бібліотечного туризму є термінологічна концепція Л. Прокопенко⁹, яка не лише запропонувала визначення поняття „бібліотечний туризм”, а й довела, що досвід бібліотечно-інформаційного забезпечення туризму і краєзнавчої роботи створює потенціал для інтеграції бібліотек у сферу бібліотечного туризму. У іншій публікації вченою визначено можливості туризму як засобу мотивації і стимулювання бібліотекарів¹⁰.

Таким чином, інтеграція бібліотек як закладів культури у сферу туризму — актуальний та перспективний напрямок роботи. Саме регіональні книгозбірні, які мають у своєму розпорядженні значні краєзнавчі ресурси, можуть бути підтримкою для туристичної сфери регіонів та країни в цілому. Внаслідок бібліотечно-туристичної практики активізуються наукові дослідження, присвячені вивченню можливостей використання значного краєзнавчого доробку бібліотек для потреб туризму і навіть здійснення власної туристичної діяльності.

Разом з цим, окреме дослідження, присвячене цьому актуальному напрямку краєзнавчої бібліотечної роботи, не проводилося.

⁸ Краєзнавчо-бібліотечний туризм: методичний поради́ник бібліотекаря. Вип.4. / *Чернігівська обласна наукова бібліотека ім. В.Г.Короленка. Чернігів, 2020. 33 с.*

⁹ Прокопенко Л. Бібліотечний туризм: визначення поняття. *Бібл. вісник. 2020. №4. С. 17-24.*

¹⁰ Прокопенко Л. Бібліотечний інтенсив-туризм для бібліотекарів. *Бібл. форум України: історія, теорія і практика. 2020. №4. С. 35-39.*

Мета даного дослідження – вивчити сучасний стан краєзнавчих ресурсів туристичної тематики у провідних регіональних бібліотеках України, виробити рекомендації з оптимізації роботи бібліотек в контексті інноваційного досвіду у цьому напрямі.

Об’єкт дослідження – краєзнавчі інформаційні ресурси туристичного спрямування провідних регіональних бібліотек України.

Предмет – сучасний стан інформаційного забезпечення краєзнавчого туризму, інноваційні рішення бібліотек у напрямі популяризації в суспільстві історико-культурної спадщини українського народу.

Завдання дослідження:

1. Вивчити джерельну базу – видання та публікації про сучасний стан краєзнавчого, бібліотечного туризму.
2. Виявити та проаналізувати краєзнавчі інформаційні ресурси туристичного спрямування провідних регіональних бібліотек України: визначити їх типологічний склад, форми представлення відомостей користувачу (електронні бази даних про туристичні об’єкти, туристичну інфраструктуру регіону, створення фотогалерей, віртуальних турів, популяризація зеленого туризму тощо)
3. З’ясувати стан науково-методичного забезпечення краєзнавчого туризму.
4. Розкрити особливості та інноваційні рішення бібліотек у сприянні розвитку місцевого туризму.
5. Надати рекомендації щодо удосконалення інформаційного забезпечення місцевого туризму та поширити результати дослідження у 32-му випуску інформаційного бюлетеня „Краєзнавча робота в бібліотеках України”.

Методи дослідження

В процесі дослідження використовуватиметься комплекс наукових методів: анкетне опитування, бібліографічний метод, аналіз, порівняння та синтез, узагальнення тощо.

База дослідження: Обласні універсальні бібліотеки України, Одеська національна наукова бібліотека, Харківська ДНБ ім. В.Г. Короленка та Публічна бібліотека ім. Лесі Українки міста Києва.

Джерельна база дослідження

До джерельної бази увійшли сучасні публікації з тематики дослідження, електронний ресурс НІБУ – БД «Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства: 1997 - », краєзнавчі веб-ресурси регіональних бібліотек України.

Етапи дослідження

I етап – аналіз джерельної бази дослідження, розробка програми та методики його проведення, апробація методики відповідно до завдань дослідження – I кв. 2021 р.;

II етап – анкетування бібліотек - баз дослідження, моніторинг вебсайтів регіональних книгозбірень, аналіз краєзнавчих електронних ресурсів та виокремлення з них туристичного контенту, пошук та збір інформації в електронних базах даних туристичного спрямування, з'ясування стану науково-методичного забезпечення краєзнавчо-бібліотечного туризму – II квартал 2021р.

III етап – аналіз анкет та структурування (систематизація) отриманих даних у таблицях №1-10 згідно з методикою дослідження – III кв. 2021 р.

IV-й етап – узагальнення наслідків дослідження у науковому звіті, поширення їх у професійному середовищі на семінарах, конференціях, публікаціях у фаховій пресі. Висвітлення результатів дослідження та інновацій у напрямі

інтеграції регіональних бібліотек у сферу місцевого туризму у 32-му випуску інформаційного бюлетеня «Краєзнавча робота в бібліотеках України» – IV кв. 2021 р.

Аналіз джерельної бази дослідження

В останні роки у фахових виданнях з'явилося чимало публікацій з досвіду бібліотечно-інформаційного забезпечення туризму, зокрема, у сфері розвитку місцевого туризму, що тісно пов'язаний з історико-краєзнавчою діяльністю бібліотек. Цій тематиці присвячені також і бібліотечні проекти, в рамках яких створювалися нові інформаційні продукти та надавалися відповідні послуги користувачам.

На сайті Української бібліотечної асоціації (УБА) в розділі „У скарбницю бібліотекарю” розміщено матеріал „Туризм і бібліотеки”¹¹, що висвітлює кращий зарубіжний і національний досвід у цьому напрямі. Виділено прерогативи в роботі сучасних бібліотек: популяризувати літературу, яка висвітлює сторінки історії рідного краю, його етнічні, мовні, культурні традиції, творчість його талановитих людей; допомагати молоді в кращому пізнаванні старожитностей регіону; залучати відвідувачів та туристів. Зазначено, зокрема, що „сфери співпраці і розвитку туристичних послуг дуже широкі і можуть базуватись саме на розвинутій краєзнавчій функції і значному досвіді краєзнавчої діяльності бібліотек”. Констатується, що наявність краєзнавчих ресурсів бібліотек та ґрунтовна дослідницька робота бібліотек з вивчення історії, традицій окремого регіону може стати основою для ініціювання і запровадження нових послуг для місцевої

¹¹Туризм і бібліотеки: найкращий зарубіжний та національний досвід. URL: https://ula.org.ua/bibliomist/images/documents/120/U_skarbnytsiu_bibliotekariu_turysm_ta_biblioteky.pdf (дата звернення: 15. 01. 2021)

громади, гостей та туристів. Подається також перелік напрямків, у яких може відбуватись туристична бібліотечна діяльність:

створення і розробка різноманітних туристичних маршрутів, в т. ч. і інтерактивних, що ґрунтуються на краєзнавчих ресурсах та краєзнавчих розвідках бібліотек;

формування різноманітних електронних баз даних про цікаві та унікальні туристичні об'єкти регіону, туристичну інфраструктуру регіону (готелі, транспорт, розважальні заклади, музеї тощо);

збір матеріалів про визначних особистостей регіону, запис спогадів місцевих жителів;

підготовка літописів про розвиток регіону; створення різноманітних фотогалерей, віртуальних турів по експозиціях місцевих музеїв, цікавих історичних місцях і т. ін.

Як приклад узагальнення досвіду бібліотек у цій сфері наведено матеріали обласного семінару «Роль публічних бібліотек в розвитку туристичного краєзнавства на Івано-Франківщині»¹², який відбувся ще у квітні 2010 р.

Про сучасний досвід роботи бібліотек України зі сприяння реалізації Цілей сталого розвитку ООН, зокрема й про краєзнавчу та туристичну привабливість територій йдеться у окремому розділі нового методичного видання НБУ ім. Ярослава Мудрого¹³.

Працівники регіональних книгозбірень постійно висвітлювали на сторінках фахових журналів різні аспекти практичної діяльності у напрямі туристичного краєзнавства. Зокрема, Н. Волян у своїх публікаціях не лише розглянула

¹² Роль публічних бібліотек в розвитку туристичного краєзнавства на Івано-Франківщині: матеріали обл. семінару з питань краєзнавства, [28-29 квіт. 2010 р., м. Городенка]. Вип. 4 / *Івано-Франківська обл. універс. наук. б-ка ім.І.Франка* ; уклад. С.Г. Фіцик, Г. М. Колотило. Івано-Франківськ, 2010. 46 с.

¹³ Бібліотеки України та досягнення Цілей сталого розвитку / *Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого, Укр. бібл. асоц.*; уклад. М. Адаменко ; наук. ред. Н. Розколуна. Київ, 2021. С.136-140.

досвід публічних бібліотек Рівненської області у напрямку популяризації туристичної привабливості краю через поширення туристичної інформації та розвиток екскурсійних послуг¹⁴, а й ділилася досвідом реалізації локального проєкту «Живе краєзнавство»¹⁵. Дійсно, Рівненська ОУНБ упродовж останніх років активно пропонує оригінальні інформаційні ресурси, туристичну інформацію, безкоштовні екскурсійні послуги, що спрямовані на збереження та популяризацію культурної спадщини, промоцію туристичної привабливості Рівненщини. Згаданий проєкт дозволив вирішити низку завдань: збереження та популяризація місцевої історії в стінах регіональної бібліотеки через організацію музейного простору та просвітницьку роботу; проведення пішохідних екскурсій; забезпечення можливості для власників смартфонів на iOS і Андроїд вивчення Рівного разом із бібліотекою тощо.

У 2019 році бібліотеки Кіровоградської області суттєво розширили роботу в напрямку краєзнавчого туризму, і це засвідчено у 11-му випуску збірника „Бібліотечна орбіта Кіровоградщини”, який містить матеріали семінару „Краєзнавчий туризм у бібліотечному форматі”. О. Гаращенко у доповіді „Бібліотеки і туризм у новому часі і просторі” широко висвітлила означену тему, проаналізувавши види туризму, до яких можуть долучитися бібліотеки, та ілюструючи викладене прикладами з досвіду роботи бібліотек Кіровоградщини та інших регіонів України¹⁶. Підсумовуючи викладене, доповідач окреслила напрями, за якими може упроваджуватись індустрія туризму у діяльність бібліотек та зазначила, що процес взаємодії сфери туризму і бібліотек останнім часом набуває широкого значення для місцевої громади, бо дозволяє вирішити важливі завдання: об’єднання громад сіл та міст області довкола ідей

¹⁴ Волян, Н. Місце публічної бібліотеки в туристичній інфраструктурі краю. *Бібл. форум України: історія, теорія і практика*. - 2017. - №4. - С. 22-24.

¹⁵ Волян Н. Проєкт «Живе краєзнавство» (з досвіду роботи Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки). *Бібл. планета*. 2020. №1. С. 14-18.

¹⁶ Гаращенко О. Бібліотеки і туризм у новому часі і просторі. *Бібліотечна орбіта Кіровоградщини*. - 2019. - Вип. 11. - С. 169-177.

культурного й економічного відродження регіону; виховання патріотизму місцевої молоді, стимулювання інтересу та поваги до традицій малої Батьківщини; сприяння збереженню та популяризації народних традицій регіону шляхом актуалізації та відтворення зникаючої народної культури; залучення туристів та потенційних інвесторів (С. 176-177).

На Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 190-річчю Одеської національної наукової бібліотеки, викладачі Харківського вищого коледжу мистецтв Л.В. Дудник та Л.В. Правдівцева акцентували на нових тенденціях інноваційної активності бібліотек у сфері туризму: на прикладі віртуальних тематичних продуктів ХДНБ ім. В.Г. Короленка та Харківської обласної бібліотеки для дітей автори показали можливості сучасних форм роботи з користувачами¹⁷.

Про роль сучасної бібліотеки у розвитку регіонального туризму йшлося у повідомленні зав. відділу документів і наукових розвідок з питань краєзнавства Миколаївської ОУНБ А. Трокай на V Краєзнавчих читаннях пам'яті Петра Тронька¹⁸.

Загалом, фахових публікацій з досліджуваної теми кілька десятків, їх можна знайти у базі даних „Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства” на сайті НІБУ¹⁹.

¹⁷ Дудник Л. В., Правдівцева Л.В. Нові тенденції інноваційної активності бібліотек у сфері туризму. *Бібліотека як складова культурного, наукового та національного розвитку держави : до 190-річчя Одес. нац. наук. б-ки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25–26 вересня 2019 р.).* Одеса, 2020. С. 41-46.

¹⁸ Трокай, А. Роль сучасної бібліотеки у розвитку регіонального туризму. *Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 7 листоп. 2019 р. / Нац. іст. б-ка України. Київ, 2019. С. 367-371. (V Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька).*

¹⁹ URL: <https://nibu.kyiv.ua/irbis/catalogs/20/>

Вивчення онлайнового бібліотечного контенту туристичної тематики показало, що на власних вебсайтах бібліотеки, як правило, висвітлюють дану тематику у спеціальних розділах. Національна історична бібліотека України на власному сайті з 2020 року доповнює новими відеоматеріалами розділ „Віртуальні екскурсії музеями України і світу”²⁰ та демонструє серію віртуальних книжкових виставок „Старовинні міста України”²¹, „7 чудес України”²².

Щодо регіональних книгозбірень, то, наприклад, Івано-Франківська ОУНБ у розділі „Туристу на замітку” пропонує рубрики „Яремчанщина”, „Тисмениччина”, „Тлумаччина”, „Снятинщина”, „Косівщина” та ін., де в науково-популярній формі з відповідними ілюстраціями подається історико-краєзнавча інформація про туристичні перлини краю. Зазначено також, що інформацію для туристів допомогли підготувати центральні районні бібліотеки Івано-Франківщини, до яких мандрівники та гості краю можуть звертатися з різноманітними краєзнавчо-туристичними запитами. Виділено рубрику „Пошуково-рятувальні пункти”, де є відомості про контакти гірських рятувальних загонів.

У БД „Краєзнавчі бібліографічні ресурси бібліотек України. 2006 - ”²³, розміщеній на сайті НІБУ, зареєстровано чимало бібліографічних посібників, в яких регіональні книгозбірні розкривають проблематику туризму та туристичний потенціал краю. Це, наприклад, випуски покажчика Івано-Франківської ОУНБ „Туризм в Україні та світі”(2018, 2019)²⁴; посібник Хмельницької ОУНБ „Туризм: соціально-економічні аспекти та види”²⁵, який має друковану та електронну версії; покажчики Дніпропетровської ОУНБ з серії „Туристичне Придніпров’я” і т. д.

²⁰ URL: <https://nibu.kyiv.ua/virttour/museum/>

²¹ URL: <https://nibu.kyiv.ua/virttour/starmista/>

²² URL: https://nibu.kyiv.ua/7_chudes_ukrainy/

²³ URL: <https://nibu.kyiv.ua/irbis/catalogs/18/>

²⁴ Туризм в Україні та світі: бібліогр. покажч. / Івано-Франків. обл. універс. наук. б-ка ім. І. Франка. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 6. 36 с.; вип. 7. – 32 с.

²⁵ Туризм: соціально-економічні аспекти та види : рекомендов. бібліогр. покажч. / Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка . Хмельницький, 2020. 32 с.

Кілька регіональних книгозбірень видали науково-методичні посібники та узагальнення досвіду роботи, присвячені даній темі. Зокрема, Запорізька ОУНБ у збірнику „Туризм як тренд”²⁶ об’єднала кілька публікацій про досвід туристичної діяльності публічних бібліотек області, реалізацію туристичних проектів.

Методичний посібник Одеської ННБ, виданий у 2017 році, призначений для організаторів екскурсій бібліотекою²⁷.

Методичні поради Черкаської ОУНБ ім. Т. Г. Шевченка „Пізнай край через бібліотеку (бібліотечний туризм)”²⁸ ґрунтуються, у цілому, на вже згаданих раніше матеріалах УБА та стисло подають загальні рекомендації щодо популяризації краєзнавчого туризму бібліотеками Черкащини та проектної роботи у цьому напрямі.

У 2020 році Чернігівська ОУНБ ім. В.Г. Короленка розмістила на своєму веб-сайті електронну версію методичного poradnika „Краєзнавчо-бібліотечний туризм”²⁹, завдяки якому бібліотекарі-краєзнавці можуть дізнатися про декілька підходів до класифікації туризму, методику створення якісного путівника, алгоритм підготовки віртуальної екскурсії та світовий досвід у сфері туристичної діяльності бібліотек.

Разом з тим, передпрограмний моніторинг висвітлення туристичної тематики на сайтах регіональних книгозбірень показав, що певна частина цікавих нових видань з краєзнавчого туризму не завжди презентується належним чином, про що детальніше йдеться у основних результатах дослідження.

²⁶ Туризм як тренд: досвід роботи бібліотек Запорізької області / Запоріз. обл. універс. наук. б-ка. Запоріжжя, 2017. 39 с. : іл.

²⁷ Екскурсія в Одеській національній науковій бібліотеці : методичний посібник / Одес. нац. наук. б-ка. Одеса, 2017. 69 с.

²⁸ Пізнай край через бібліотеку (бібліотечний туризм) : методичні поради / Черкас. обл. універс. наук. б-ка ім. Тараса Шевченка. Черкаси, 2017. 12 с.

²⁹ Краєзнавчо-бібліотечний туризм : методичний poradnik бібліотекаря. Вип. 4 / Черніг. обл. універс. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка. Чернігів, 2020. 33 с. - Режим доступу : http://libkor.com.ua/php/metod_mat_files/Kraeznavcho-bibliotechij_turizm.pdf

У запропонованій бібліотекам-респодентам даного дослідження Анкеті (див. Додаток) було також запитання про будівлі, в яких розміщені ці книгозбірні: чи вони є культурним об'єктом місцевого туризму (історична будівля, зразок архітектурного або технологічного ансамблю; знаходиться в історичному, культурному центрі міста; пов'язана з цікавою історією, легендою, має оригінальний, цікавий, унікальний дизайнерський простір у своєму приміщенні). В процесі аналізу відповідей для порівняння та доповнення даних стали у нагоді матеріали бібліотекознавчого дослідження „Будівлі українських бібліотек” Державної архітектектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного³⁰.

3. Основні результати дослідження туристичної діяльності бібліотек

За анкетними даними аналізувалися різні аспекти досліджуваної проблеми: організація діяльності бібліотеки в туристичному напрямі, стан вивчення інформаційних потреб користувачів та координаційної роботи у сфері краєзнавчого туризму, пріоритетні форми роботи, ступінь науково-методичного забезпечення цього напрямку тощо. Під час моніторингу сучасного стану репрезентації ресурсів краєзнавчого туризму у провідних регіональних книгозбірнях України експертною групою вивчалася структура онлайн-контенту туристичного спрямування, різноманіття форм представлення відомостей користувачу (електронні бази даних про туристичні об'єкти, туристичну інфраструктуру регіону; інформаційно-бібліографічні та методичні видання відповідної тематики; фотогалереї, віртуальні тури тощо), а також комфортність сервісів, зокрема, можливість оперативного пошуку інформації з туризму на сайті і т. ін.

³⁰ Будівлі українських бібліотек : матеріали бібліотекознавчого дослідження. К., 2017. 279 с.

Вінницька ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

У Вінницькій ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва туристичною діяльністю займаються краєзнавчий та соціокультурний відділи. Важливо, що бібліотека здійснює вивчення інформаційних потреб користувачів та туристичних організацій свого регіону. За анкетними даними пріоритетними формами роботи у напрямі краєзнавчого туризму є бібліографічна діяльність, створення БД, проведення масових заходів.

Інформацію туристичної тематики користувачі можуть знайти шляхом перегляду Вінницького інформаційного порталу, електронних БД „Література про Вінницьку область” та „Лядівський монастир”, електронної бібліотеки **„Краєзнавча Вінниччина”**, а також у рубриках **блогу відділу краєзнавства**.

Крім того, моніторинг сайту книгозбірні показав, що у розділі „Видання бібліотеки” розміщено краєзнавчий довідник **„Вінниччина туристична”**, виданий Бібліотекою у 2009 році українською та англійською мовами обсягом понад 430 сторінок³¹. У ньому наведена інформація про найбільш привабливі туристичні куточки Вінниччини, археологічні, архітектурні, історичні пам'ятки, віковічні народні традиції, обряди, звичаї, а також відомості про видатних постатей краю. Описані унікальні природні перлини Вінниччини, пам'ятки садово-паркового мистецтва, де зацікавлений турист може гарно відпочити, набратися сил і здоров'я. Важливо, що довідник містить інформацію про санаторії, пансіонати та бази відпочинку, однак, ці відомості вже дещо застаріли, тож, можливо, варто перевидати цей посібник.

³¹ Вінниччина туристична : краєзнав. довід. / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва. Вінниця, 2009. 432 с. – Режим доступу : <https://library.vn.ua/e-library/katalog/vinnichchina-turistichna>

доповнивши його новими даними. Бажано також навести посилання на повний текст цього видання в електронному каталозі.

Методичне забезпечення туристично-краєзнавчого напрямку роботи Вінницька ОУНБ здійснює переважно шляхом організації конференцій, семінарів, практикумів.

Популяризація локального туризму відбувається в процесі організації масових заходів спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу, а також під час експонування книжкових виставок, проведення екскурсій поза бібліотекою та інформаційних заходів до Дня туризму.

Щодо проектної роботи, то, за анкетними даними, книгозбірня брала участь у міжнародному оперному фестивалі „OPERAFEST TULCHYN” (2017-2018 рр.). Бібліотека підтримує усі напрями туристичної діяльності та активно співпрацює з екскурсійними та туристичними організаціями.

Будівля Вінницької ОУНБ є історичною пам'яткою архітектури місцевого значення, тож у її приміщенні проводяться екскурсії для школярів, студентів, колег з інших бібліотек, туристів. Як зазначено на сайті у рубриці „Громадські тури” „головна книгозбірня Вінниччини пропонує екскурсії для учнів міста й області, у тому числі тих, що перебувають у літніх (у т.ч. пришкільних) таборах відпочинку”³². Саме проведення екскурсій є платною послугою, про що є детальна інформація на сайті.

Фахівці Бібліотеки нині **працюють над концепцією створення інформаційно-туристичного центру на базі ОУНБ.**

³² URL: <https://library.vn.ua/pro-biblioteku/gromadski-turi>

Загалом, структурна побудова сайту Вінницької ОУНБ свідчить про зважену і продуману концепцію фахівців книгозбірні щодо презентації краєзнавчих інформаційних ресурсів туристичного спрямування у віртуальному просторі, адже більшість аспектів досліджуваної теми було легко знайти у рубриках головних розділів вебсайту.

Волинська ОУНБ ім. Олени Пчілки

Згідно з анкетними даними, у Волинській ОУНБ ім. Олени Пчілки туристичним напрямом займається саме краєзнавчий підрозділ. Бібліотека вивчає інформаційні потреби користувачів та туристичних організацій свого регіону.

Основною формою роботи фахівці книгозбірні визначають масові заходи та книжкові виставки. На другому-третьому місці – бібліографічна діяльність, надання довідкової інформації. В полі зору бібліотекарів також створення туристичних вебсторінок та методична робота з краєзнавчого туризму.

Разом з цим, моніторинг сайту бібліотеки показав, наприклад, що віртуальну книжкову виставку „Волинь - ти перша наша квітка в священному Українському вінку”³³, яка на сайті книгозбірні функціонує з 2016 року, вже необхідно доповнити новими виданнями.

У відповідях на анкету зазначено, що серед видань бібліотеки переважають біобібліографічні та персональні посібники, присвячені видатним особистостям краю.

Електронні ресурси про туристичні об’єкти регіону представлені у блозі відділу краєзнавчої роботи, зокрема, за посиланнями на вебсайти „Музейний простір Волині” (<http://volyn-museum.com.ua/>) та „Центру туристичної інформації

³³ URL: <http://ounb.lutsk.ua/vustavku/174-zhivut-tarase-pomzh-nas-golos-tyy-penzel-tyy-slovo.html>

та послуг м Луцька”³⁴, який всебічно презентує туристичні ресурси краю: безоплатну інформацію про місто, його туристичні принади українською та іноземними мовами; карти міста; можливість замовлення екскурсій містом та його околицями, консультації щодо закладів харчування та проживання, руху громадського транспорту тощо, продаж унікальної сувенірної продукції волинських майстрів і т. ін. **Вказані ресурси, з огляду на їх інформативність та актуалізацію, бажано презентувати на головній сторінці сайту книгозбірні, адже не кожен користувач може знати, що туристична тематика зосереджена у блозі краєзнавчого відділу.**

Методичне забезпечення туристично-краєзнавчого напрямку Волинської ОУНБ відбувається шляхом організації та участі у конференціях цієї тематики.

Бібліотека популяризує краєзнавчий туризм, використовуючи книжкові виставки, відео презентації, проведення екскурсій поза бібліотекою, обговорення різних тем з історії краю у соціальних мережах. Книгозбірня упродовж 2017-2019 рр. реалізовувала проект „**Пройдімося рідним містом**”. Мета проекту – поєднання наукових, пізнавальних, історичних досліджень про місто Луцьк, столицю Волині, з розважальною програмою – екскурсійними маршрутами, пішою ходою вулицями і майданами міста. *На Головній сторінці сайту необхідно оновити посилання стосовно цього проекту, адже там за лінком проекту інформація п’ятирічної давнини (станом на 14.07.2021).*

Тобто, головний напрям, який підтримують фахівці цієї бібліотеки – історико-краєзнавчий туризм. Пошук та надання відповідної інформації є основою співпраці книгозбірні з екскурсійними та туристичними організаціями.

³⁴ URL: <http://www.tourism.volyn.ua/ua/Centr-turistichnoyi-informaciyi-ta-poslug-u-m-Lucku.html>

Як об'єкт місцевого туризму сучасна будівля Волинської ОУНБ може зацікавити пам'ятником Олені Пчілці біля бібліотеки. Екскурсії бібліотекою проводяться для користувачів книгозбірні безкоштовно, переважно для школярів та студентів. Тематичні довідки туристичного спрямування у Волинській ОУНБ є платними послугами.

Дніпропетровська ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія

Як показав аналіз відповідей Дніпропетровської ОУНБ на питання Анкети, роботу у туристичному напрямі очолює краєзнавчий підрозділ, здійснюючи при цьому вивчення інформаційних потреб користувачів та туристичних організацій регіону. Головну увагу фахівці книгозбірні приділяють створенню БД туристичної тематики та співпраці з відповідними організаціями. У пріоритеті також бібліографічна діяльність та підготовка масових заходів і книжкових виставок. Бібліотекарі ведуть туристичну вебсторінку, надають методичну допомогу з питань туризму.

За останнє десятиріччя Бібліотека видала чимало бібліографічних видань туристичного спрямування („Всі чудеса рідного краю”(2016), „Безцінна скарбниця. До 100-річчя Дніпропетровського художнього музею”(2014)”, „Почино-Софіївка. Село на Кільчені”(2016), „Дніпро – місто трьох фортець” (2017), „Містечко Новий Кодак – предтеча Дніпра” (2020) і т. ін.

Методичне забезпечення туристично-краєзнавчого напрямку відбувається в процесі організації та участі семінарів та практикумів для бібліотечних працівників.

Популяризація регіонального туризму здійснюється за допомогою книжкових виставок, відео-презентацій туристичної тематики; створення експозицій, музейних кімнат, проведення екскурсій поза бібліотекою, а також масових заходів спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу.

У 2010-2020 рр. Дніпропетровська ОУНБ реалізувала найбільшу кількість туристичних проєктів, порівняно з іншими регіональними книгозбірнями (28 за переліком в Анкеті). Лише за останні 3 роки їх втілено в життя більше десяти: історично-пізнавальний квест «Що, де, коли в Катеринославі»; екологічна мандрівка «Зелена садиба «Благодатне»: бережемо народні традиції!»; краєзнавча екскурсія «Дніпрові хвилі всесвіт застелили...»; зелений туризм «Макаренський сад – ландшафтне чудо Покровщини»; літературна екскурсія «Шляхи Федора Залати: до ювілею українського письменника»; корпоративний проєкт з музеями міста «Дніпро 1964: хроніка подій»; бібліомандрівка «З любов'ю до рідного краю!»; краєзнавчий коловорот «Дніпро. Краплинки історії»; віртуальна подорож «Відчуй Дніпро»: історія міста в мініскульптурах»; Віртуальна екскурсія «Старі Кодакі: мандрівка в історію козацтва»; онлайн екскурсія «Софіївщина: варто почути, побачити, відчути»; регіональний конкурс «Легенди Дніпропетровщини». З цього переліку видно, що книгозбірня підтримує історико-краєзнавчий, екологічний та зелений напрями туризму.

Бібліотека розвиває співпрацю з екскурсійними та туристичними організаціями шляхом надання їм інформаційних послуг.

Будівля Дніпропетровської ОУНБ на вул. Савченка, 10 є історичною, адже побудована у 2012 р. як прибутковий будинок у власності прихожан Хоральської синагоги. Краєзнавчий підрозділ знаходиться в іншому приміщенні поряд з історичним музеєм у центральній частині міста, для усіх користувачів бібліотеки та туристів проводяться екскурсії. Всі туристичні послуги безкоштовні.

Бібліотечні працівники цієї книгозбірні не розглядають можливість створення інформаційно-туристичного центру на базі своєї книгозбірні з причини великої конкуренції в мегаполісі.

Загалом, моніторинг веб сайту книгозбірні показав, що користувач може знайти докладну інформацію про туристичні об'єкти, туристичну інфраструктуру регіону у відомому фахівцям просвітницькому проєкті – порталі

„ДніпроКультура”. Відомості туристичної тематики можна знайти й у електронному каталозі (у краєзнавчій БД „Дніпропетровщина”, наприклад, лише за лінком „туристичні маршрути” знайдено близько 250 документів). Чимало відповідної інформації й у краєзнавчій повнотекстовій електронній бібліотеці та ресурсах: „Дніпропетровщина у просторі і часі”, „Обличчя ріднокраю”, „Діалоги з мистецтвом”, „Імена в історії Придніпров'я” „Світ захоплень”(рубрика „Подорожі”). Тобто, інформації туристичної тематики на сайті багато, однак вона розпорошена по різних ресурсах, тож бажано її оптимально згрупувати та поєднати посиланнями.

Житомирська ОУНБ імені Олега Ольжича

Згідно з анкетними даними, туристичний напрям роботи в Житомирській ОУНБ очолює саме краєзнавчий відділ, однак, вивчення інформаційних потреб з туризму наразі не проводиться. Пріоритетними формами роботи у досліджуваному напрямі респонденти вважають створення баз даних та організацію масових заходів, книжкових виставок, особлива увага приділяється наданню методичної допомоги. *Інформаційні та бібліографічні видання з туристичного краєзнавства включаються до інформаційних списків, окремо ця тематика у бібліографічних посібниках не узагальнювалась. Не налагоджена співпраця з іншими установами та організаціями у даній сфері.*

Відповідаючи на питання про власні електронні ресурси про туристичні об'єкти, туристичну інфраструктуру регіону, працівники книгозбірні назвали електронний та зведений краєзнавчий каталоги. **Разом з тим, моніторинг сайту показав, що розділ „Житомирщина” містить рубрику „Міста та райони області: історія і сьогодення”, у якій доволі широко представлені фактографічні відомості про історико-культурні заповідники та архітектурні пам'ятки (наприклад, у Бердичеві таких 25).** Майже скрізь використано матеріали ілюстрованої туристичної

енциклопедії „Цікава Житомирщина”, краєзнавчі нариси „Житомирщина туристична”³⁵ та ін., є кольорові фото туристичних об’єктів, бібліографія.

Щодо методичного забезпечення туризму, то фахівці Житомирської ОУНБ обмежуються лише участю у конференціях краєзнавчої тематики. Популяризація туризму здійснюється шляхом підготовки книжкових виставок, відео презентацій, під час екскурсій поза бібліотекою, дискусій у соцмережах та проведення масових заходів.

В останнє десятиріччя Житомирська ОУНБ не брала участь в реалізації туристичних проектів і підтримує лише історико-краєзнавчий напрям туризму. Не співпрацює з екскурсійними та туристичними організаціями.

Житомирська ОУНБ знаходиться в історичному, культурному центрі міста, проводить екскурсії бібліотекою для школярів та студентів, колег з інших бібліотек та осіб, з різних установ.

Платні послуги, як зазначено в анкеті, не надаються. Фахівці книгозбірні також не розглядають перспективу створення інформаційно-туристичного центру у бібліотеці.

Загалом, аналіз засвідчив необхідність оптимізувати висвітлення туристичної інформації на вебсторінках сайту Житомирської ОУНБ ім. Олега Ольжича, виокремивши цю тематику у відповідному підрозділі, доповнити необхідними посиланнями та ілюстративними матеріалами.

³⁵ *Цікава Житомирщина в 4 т. : ілюстрована туристична енциклопедія / Георгій Мокрицький. – Житомир, 2011; Житомирщина туристична : краєзнавчі нариси / ред. М. Ю. Костиця. - Житомир, 2009.*

Закарпатська ОУНБ ім. Ф. Потушняка

Туристичну діяльність у Закарпатській ОУНБ здійснюють краєзнавчий та соціокультурний підрозділи, однак інформаційні потреби користувачів з туризму не вивчаються.

Основними формами роботи в туристичному напрямі фахівці Бібліотеки вважають масові заходи та книжкові виставки, створення БД, надання довідкової інформації. Надання методичної допомоги та співпраця з різними організаціями, за результатами відповідей на Анкету, нині ще поза увагою колективу, хоча на 7-е питання Анкети щодо методичного забезпечення відповідь ствердна.

Книгозбірня має електронну БД „Унікальне Закарпаття”³⁶. На веб сторінках цього ресурсу не лише коротко викладено історію визначних місць краю – пам’яток архітектури, дерев’яних церков та різних природних об’єктів тощо, а подано ілюстрації та бібліографію про них. Однак, **відсутність пошукового інтерфейсу є суттєвим недоліком цього ресурсу.**

Бібліотека зосереджена лише на історико-краєзнавчому напрямку туристичної діяльності і, як респондент, заперечує участь у реалізації туристичних проєктів у 2010-2020 рр. та співпрацю з екскурсійними й туристичними організаціями.

Книгозбірня носить ім’я Федора Потушняка – видатного українського письменника, етнографа, археолога, у приміщенні бібліотеки проводяться екскурсії для школярів і студентів, колег з інших бібліотек та, як зазначає у Анкеті фахівець цієї ОУНБ, туристи.

Платною послугою є надання довідкової інформації.

³⁶ URL:<http://www.biblioteka.uz.ua/unique-zak/>

За результатами анкетного опитування створення туристично-інформаційного центру на базі Закарпатської ОУНБ не планується.

Фахівцям Закарпатської ОУНБ доцільно посилити роботу у напрямі бібліографічного забезпечення краєзнавчого туризму.

Запорізька ОУНБ

У Запорізькій ОУНБ туристичним напрямом займаються у координації між собою кілька відділів– це *відділ краєзнавчої літератури, відділ соціокультурної діяльності, науково-методичний відділ та Центр національних культур*.

Пріоритет надається бібліографічній діяльності: в Анкеті зазначено чимало бібліографічних посібників з історії населених пунктів Бердянськ, Василівка, Гуляйполе, Кам'янка-Дніпровська, Пологи, Якимівна (серія „Міста і села Запорізької області”). Вказано також і посилання на власні електронні ресурси про туристичні об’єкти регіону на сайті Бібліотеки:

Запоріжжя туристичне : [віртуальна виставка] <http://old.zounb.zp.ua/node/6816>

Шелегеда В. Визначні дерева Запорізького краю : [вебсторінка] <https://cutt.ly/IbHSeOR>

Хортиця : [веб-сторінка]: <https://cutt.ly/nbHS41S>

Картографічна колекція В.Г. Фоменка :[веб-сторінка] <http://old.zounb.zp.ua/node/6991>

Вулиці Запоріжжя – дзеркало історії :[веб-сторінка]: http://old.zounb.zp.ua/resource/ludy/ulitsu_st/indexf.html

Запорожский индустриальный комплекс : [веб-сторінка] <https://cutt.ly/xbHZ9xV>.

Однак, **насправді пересічному користувачеві ці ресурси доволі складно знайти, адже вони розпорошені серед великої кількості рубрик загального розділу „Про Запорізький край”.**

Фахівці книгозбірні надають велике значення *методичному забезпеченню туристично-краєзнавчого напрямку, наприклад:*

у **2017 р.** спільно з обласним методичним центром культури і мистецтва та Запорізькою обласною організацією Національної спілки краєзнавців України організовано круглий стіл для представників комісій з формування переліку елементів нематеріальної культурної спадщини Запорізької області за темою: «Комунікаційний регіональний та міжрегіональний зв'язок з організаціями з питань виявлення, збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України».

Бібліотека брала участь у I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Нематеріальна культурна спадщина Запорозжя – живий скарб України: проблеми дослідження, збереження та розвитку».

На Міжнародну науково-практичну конференцію «Універсальність явищ запорізького модернізму і школи Баухаус. Проблеми збереження модерністської спадщини» працівниками відділу краєзнавства була підготовлена книжкова виставка «Шосте селище – модерністська спадщина».

2018 р. – у бібліотеці відбулася презентація проекту розвитку «Василівський замок – погляд у майбутнє». Директор КЗ «Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садіба Попова» ЗОР представив громадськості плани розвитку музею, а співробітники провели віртуальні екскурсії «Вулицями старої Василівки» і «Підземелля палацу Попових».

2019 р. - до декади туризму та природничих дисциплін, що проходила в Економіко-правничому коледжі ЗНУ для студентів і викладачів була організована книжкова виставка «Мандруємо Україною», де у розділі «Запоріжжя туристичне» розкрито туристичний потенціал Запорізької області, її визначні місця, пам'ятки природи та історії.

У другому номері журналу «Бібліотечна планета» опублікована стаття бібліографа Ганни Нагорної про нематеріальну культурну спадщину Запорізького регіону³⁷.

У 2020 р. - в рамках проєкту «Яка твоя історія?» відбувся кінопоказ фільмів з колекції Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Пшеничного про будівництво Дніпрогесу. Після кінопоказу всі мали змогу обмінятися враженнями від фільмів та переглянути друковану хроніку Дніпробуду (бюлетні, альманахи, книги, ...), що зберігається у фондах бібліотеки.

Фахівці бібліотеки брали участь у святкуванні Всесвітнього дня гіда, який проходив у міському туристичному інформаційному центрі а також долучилися до онлайн конференції краєзнавчого методичного об'єднання «Тенденції розвитку дистанційної краєзнавчої роботи учнівської молоді», організованого обласним Центром туризму для керівників гуртків позашкільної освіти, вчителів НВК Запорізької області. Для учасників вебінару представили презентацію «Бібліотека - джерело краєзнавчої інформації», в якій особливу увагу звернули на матеріали відділу краєзнавства в мережі Інтернет, онлайн ресурси і сервісні послуги бібліотеки, що можуть стати у нагоді під час карантинних обмежень.

Разом з цим, на **питання Анкети щодо реалізації туристичних проєктів у 2010-2020 рр. відповідь чомусь негативна.** Це дивно, адже бібліотека підтримує майже усі види туризму – історико-краєзнавчий, екологічний, літературний, зелений, етнографічний, та проводить спільні екскурсії, конференції з туристичними організаціями.

Крім того, саме Запорізька ОУНБ у збірнику „Туризм як тренд” (2017)³⁸ об'єднала кілька публікацій про досвід роботи бібліотек Запорізької області, зокрема, й практичні матеріали щодо реалізації **проєкту з велотуризму** - одного із

³⁷ *Нагорн, Г.* Документи про нематеріальну культурну спадщину краю у фондах Запорізької ОУНБ. *Бібл. планета.* - 2019. - №2. - С. 27-29.

³⁸ URL: <http://old.zounb.zp.ua/node/5526#q6>

цікавих напрямків діяльності Кам'янсько-Дніпровської центральної бібліотеки, **бібліотечного проекту «Запорізька феєрія мандрів»** та ін.

Слід зазначити, що обласна наукова книгозбірня Запоріжжя має особливе розташування - знаходиться в історичному і культурному центрі міста, є найбільшою книгозбірнею в регіоні, має рідкісні та цінні книги і унікальний фонд періодичних видань. Для школярів і студентів проводяться безкоштовні екскурсії, всі інші послуги туристичного спрямування теж безкоштовні.

Важливо також, що Бібліотека співпрацює з Туристичним інформаційним центром м. Запоріжжя і Запорізьким обласним туристично-інформаційним центром, який працює на базі Запорізького обласного краєзнавчого музею.

Таким чином, аналіз анкетних відповідей та видавничої діяльності з краєзнавства засвідчив плідну діяльність цієї книгозбірні у туристичному напрямі, однак, моніторинг її сайту показав розпорошеність туристичної інформації та складність у її розшуку.

Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка

У Івано-Франківській ОУНБ туристичною діяльністю займається краєзнавчий підрозділ в координації з відділом загального читального залу та *відділом економіко-виробничої літератури*.

Бібліотека вивчає інформаційні потреби користувачів та туристичних організацій свого регіону. Серед усіх зазначених в Анкеті форм роботи на перше місце фахівці цієї книгозбірні поставили книжкові виставки та масові заходи (туристично-краєзнавчі подорожі, екскурсія бібліотекою, віртуальні екскурсії містом (регіоном) та історико-культурними місцями, природно-рекреаційними зонами тощо), на друге – бібліографічну діяльність, спрямовану на розкриття туристичного потенціалу регіону, на третє - надання довідкової інформації.

Моніторинг сайту показав, що розділ „**Туристу на замітку**” є оригінальним вирішенням поширення туристичної інформації на веб-сторінках сайту Івано-Франківської ОУНБ.

За 10 минулих років Бібліотека видала чимало інформаційних та бібліографічних видань з туристичного краєзнавства: бібліографічний щорічник «Туризм в Україні та світі» (8 випусків); каталог краєзнавчих видань «Широкий світ малої батьківщини : історія населених пунктів Івано-Франківщини», в якому є розділ „Природні і туристичні ресурси Прикарпаття” (вип.3 – 2013 р., вип. 4 – 2018 р.). У каталозі книжкових видань „Друковане слово Прикарпаття” є розділ «Туризм» (вип. 3 – 2011 р., вип. 4. – 2016 р.).

В рамках методичної діяльності проводяться обласні акції «Мандруючи Івано-Франківщиною. Туризм реальний та віртуальний» (2017 р.) та «Бібліотеки пропонують відвідати» (2018 р.); у щорічному обласному конкурсі «Краща бібліотека року» визначаються переможці у номінації «Бібліотека – навігатор регіонального туризму».

Популяризація регіонального (локального) туризму здійснюється Бібліотекою шляхом підготовки книжкових виставок, відео-презентацій з краєзнавчого туризму, проведення екскурсій поза бібліотекою, які ґрунтуються на краєзнавчих ресурсах та краєзнавчих розвідках бібліотеки; підготовка віртуальних та інтерактивних екскурсій, а також проведення масових заходів спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу.

У 2017 р. ОУНБ ім. І. Франка була учасником туристичного проєкту «Місто, якого немає» (про Івано-Франківськ).

Бібліотека підтримує всі напрями туризму, що зазначені в Анкеті, окрім професійно-ділового, співпрацює з екскурсійними та туристичними організаціями у створенні спільних проєктів, надає їм необхідну інформацію. Крім того, *бере участь в обласних семінарах керівників шкільних туристичних гуртків.*

Приміщення ОУНБ ім. І. Франка - історична будівля, зразок архітектурного ансамблю; має особливе розташування (знаходиться в історичному, культурному центрі міста). Респондент стверджує, що будівля книгозбірні пов'язана з цікавою історією, легендою; має оригінальний, цікавий, унікальний дизайнерський простір в бібліотеці та зазначає, що це пам'ятка архітектури місцевого значення; у минулому – Народний дім, де мешкав і працював Л. Бачинський, бував В. Стефаник, виступали М. Грушевський та С. Русова; архітектор Ф. Януш, 1913 р.

З огляду на викладене, логічно те, що бібліотекарі систематично проводять екскурсії для школярів, студентів, осіб з різних установ, які організовано прийшли на екскурсію до Бібліотеки та туристів. Послуги надаються безкоштовно.

В рамках співпраці з факультетом туризму Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника планується створення інформаційно-туристичного клубу „Пізнай свій край”. Існує домовленість з викладачем вузу Т. З. Маланюком про спільну діяльність у цьому напрямку одразу після закінчення карантину.

Загалом, аналіз анкетних даних та моніторинг онлайн-ресурсів Івано-Франківської ОУНБ засвідчив плідну діяльність цієї книгозбірні у поширенні туристичної інформації з туризму в краї.

ОУНБ ім. Д. І. Чижевського м. Кропивницький

ОУНБ ім. Д.І. Чижевського м. Кропивницький не надіслала відповідей на Анкету, однак аналіз джерельної бази дослідження та моніторинг сайту цієї книгозбірні показали активну роботу її колективу з популяризації місцевого туризму. Наприклад, 11-й випуск збірника „Бібліотечна орбіта Кіровоградщини”, містить матеріали семінару „Краєзнавчий туризм у бібліотечному форматі”, на якому широко висвітлювався досвід роботи у цьому напрямі. Зокрема, йшлося про те, що у відділі краєзнавства ОУНБ ім. Д.І. Чижевського відкрився сектор „інформаційно-туристичний центр”: фахівець цього відділу М. Григорєва акцентувала на тому, що мета створення сайту інформаційно-

туристичного центру про подорожі і туризм суттєво відрізняється від сайтів турагенств, туроператорів, основне завдання яких – продаж турів³⁹. Метою створення сайту «інформаційно-туристичного центру» є тривалий «серфінг» користувача по сторінках інформаційного ресурсу, який наповнюється краєзнавчою інформацією. Бібліотекарі організовують екскурсії у нетрадиційному форматі (анімаційні театралізовані екскурсії) у співпраці з Громадським об'єднанням «Екскурс-інформ» (С.70). Саме такі проекти, на думку автора, сприятимуть розвитку екскурсійного туризму в регіоні та піднесенню інтересу громадськості до історичної спадщини, а екскурсії відкривають нові можливості для бібліотек у популяризації краєзнавчих знань.

Моніторинг відповідних веб-ресурсів ОУНБ ім. Д.І. Чижевського показав, що на сайті книгозбірні зосереджено чимало інформації, яка містить туристичну тематику, однак вона не структурована відповідно до запитів цільової аудиторії. Наприклад, у розділі „ЗМІ про бібліотеку” сайту цієї книгозбірні розміщено публікацію М. Гуцалюка про презентацію монографії „Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: наукові розвідки”⁴⁰.

У розділі „Фахівцям” презентовано матеріали Обласного семінару-практикуму „Краєзнавчий туризм у бібліотечному форматі”⁴¹. З огляду на актуалізацію цих відомостей, нині їх доречно групувати в окремому розділі чи рубриці сайту, тобто, туристичну тематику слід поширювати серед користувачів більш наочно. Бажано також систематично перевіряти доступність інформації на бібліотечному сайті. Зокрема, у електронному каталозі ОУНБ ім. Д.І. Чижевського посилання на видання бібліотеки „Екскурс.info : Туристично-краєзнавчий збірник міста

³⁹ Григор'єва М. Особливості розвитку туризму регіону: перспективи для бібліотек. *Бібліотечна орбіта Кіровоградщини*. 2019. Вип. 11. С. 65-72

⁴⁰ Туристична Кіровоградщина: В пошуках її привабливості. *Народне слово*. 2021. 18 березня. С. 2 : фото. URL : <https://library.kr.ua/zmi/>

⁴¹ Краєзнавчий туризм у бібліотечному форматі / Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І. Чижевського м. Кропивницький. - Кропивницький [2019]. URL: <https://library.kr.ua/turism2019/>

Кропивницького”⁴² не працювало (станом на 29.03.21 р.), хоча у цифровій бібліотеці творів місцевих авторів з ним можна ознайомитися.

Цілком очевидно, що ОУНБ ім. Д.І. Чижевського приділяє належну увагу темі розвитку місцевих рекреаційних та туристичних можливостей, інформації про резерви туристичної галузі регіону в умовах обмеження поїздок за кордон. Можливо, створення окремого сайту інформаційно-туристичного центру вирішить проблему розпорошення відомостей туристичного спрямування по різних розділах та рубриках краєзнавчого вебресурсу книгозбірні.

Луганська ОУНБ (м. Старобільськ)

Луганська ОУНБ не брала участі в анкетному опитуванні, але моніторинг вебсайту цієї книгозбірні показав, що у розділі «Проекти» можна ознайомитися з проєктною діяльністю книгозбірні, яка направлена саме на розвиток туристичного потенціалу регіону. У 2018 році Бібліотека взяла участь у проєкті із картування громад [«Містки громадської активності»](#), мета якого була дослідити, чи достатньо у міста Старобільська можливостей та ресурсів для включення туристичного напрямку, як одного із ключових кластерів, у стратегію розвитку міста. Результатом цього дослідження, як зазначено на сайті, стало створення аналітичної моделі туристичного потенціалу міста за допомогою комплексного підходу із застосуванням кількох дослідницьких методів – «Мапа емоцій», анкетування, глибинні інтерв'ю з експертами, фокусовані групові інтерв'ю з експертами та різними соціальними групами та видання посібника «Старобільськ туристичний» за результатами дослідження. Це видання можна знайти у електронному

⁴² Екскурс.info : Туристично-краєзнавчий збірник міста Кропивницького / Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І. Чижевського. Кропивницький, 2020. 20 с. URL: <https://library.kr.ua/wp-content/elib/levytskyi/eks.pdf>

каталозі, однак посилання на його електронну версію не подається, хоча воно існує в електронному вигляді у вільному доступі в Інтернеті ([«Старобільськ туристичний»](#)). Також у Фейсбуці є сторінка - [Старобільськ туристичний](#), де кожний може приєднатися до обговорення проєкту, висловити свої думки та ідеї, щодо розвитку міста, регіону в туристичному напрямі.

Ще один проєкт «BetOnArt: Ставка на мистецтво», діє з 2018 році за підтримки Good Library та Луганського обласного відділення УБА, який, на думку експертів, може стимулювати розвиток культурного, краєзнавчого туризму в місті Старобільськ. Мета цього проєкту: перетворити стіни міста Старобільськ в артоб'єкти, створивши на них мурали та популяризувати сучасну українську культуру. Дизайнери та художники проєкту малюють ескізи літературних, історичних, суспільно-культурних образів, пов'язаних із містом та переносять зображення на обрані стіни. Результатом стануть зображення на стінах поезій місцевих авторів. Інформацію про проведену роботу можна знайти на сторінці Фейсбуку (<https://www.facebook.com/betonartstb/>).

Луганська ОУНБ є партнером у проєкті «Дослідницька артрезиденція «Аура міста», який розпочато у 2019 році. Метою проєкта визначено дослідження ідентичності, переосмислення культурної спадщини та пошук нового образу міста Старобільська через синтез нових форм мистецтва. В процесі реалізації проєкту передбачено, що митці (краєзнавці, літератори, художники, фотографи, музиканти тощо) проводять деякий час у місті, досліджують його історико-культурну спадщину, проводять по одному творчому заходу для місцевої спільноти та створюють мистецький продукт, який залишається в місті й надалі презентується для широкого загалу. Проміжним результатом проєкту є культурне мапування міста Старобільськ. У вільному доступі в мережі Інтернет є електронне видання [«Культурне мапування Старобільська»](#). Воно включає в себе не тільки довідник з культурного життя міста, а й визначає проблеми і

перспективи щодо культурної ситуації у місті та є своєрідною презентацією Старобільська, як для мешканців міста так і для потенційних туристів.

ЛОУНБ здійснює роботу по наповненню електронного каталогу, найбільше тема регіонального туризму розкривається у предметній рубриці «краєзнавство».

На сайті книгозбірні у розділі «Бібліотекаряю» знаходиться підрубрика «аналітичні матеріали», де можна знайти інформацію про створення бренду Луганської області «Луганщина моя»: новий бренд області». Наголошено на тому, що створення бренду/іміджу свого краю дозволить просувати загальнодержавні та регіональні проекти, нарощувати конкурентоспроможність, зберігати підприємства регіону, збільшувати число робочих місць, залучати нових жителів та туристів тощо. Надається посилання на сайт [«Луганщина моя»](#). На цьому сайті є окремий розділ присвячений туризму – «Гостинна Луганщина».

Отже, Луганська ОУНБ веде досить активну проєктну діяльність у напрямі краєзнавчого туризму. В електронному каталозі можна знайти видання, які розкривають туристичний потенціал регіону. Разом з цим, окремої сторінки чи розділу з туристичної тематики на сайті експертами на час проведення моніторингу (28.07.2021р.) не знайдено.

Львівська ОУНБ

У Львівській ОУНБ туристичним напрямом займаються відділи мистецької літератури, читального залу, україніки, літератури іноземними мовами, наукової інформації та бібліографії, здійснюючи при цьому вивчення інформаційних потреб користувачів. Співпрацю з різними організаціями і установами у туристичному напрямі ця бібліотека ставить на перше місце. У пріоритеті також організація книжкових виставок та масових заходів, надання довідкової інформації

туристичної тематики. **Однак, про створення на бібліотечному сайті вебсторінки туристичної тематики чи бази даних у відповідях на Анкету мова не йде.** Разом з цим, у переліку інформаційних та бібліографічних видань є веббіографічний показник „Львівщина віртуальна” (Львів, 2013. 32 с).

Методичне забезпечення туристичної діяльності здійснюється шляхом участі бібліотечних працівників у конференціях цієї тематики, у семінарах, Днях методиста, які проводяться у публічних бібліотеках регіону, а також навчання та інформування усіх бажаючих щодо основ туристичної діяльності. Бібліотека проводить більшість із перелічених в Анкеті заходів з популяризації регіонального (локального) туризму, проте зовсім не йдеться про такі сучасні форми популяризації місцевого туризму як ведення окремого розділу, сторінки або блогу на сайті книгозбірні, а також створення експозицій, музейних кімнат.

Львівська ОУНБ підтримує історико-краєзнавчий, екологічний та літературний туризм, книгозбірня надала перелік туристичних проєктів, у реалізації яких брали участь її фахівці. Співпраця з екскурсійними та туристичними організаціями здійснюється не лише в проєктній діяльності: фахівці зазначають у Анкеті про публікації, надання інформаційно-ресурсної допомоги та участь в організації екскурсій, роботі туристичних організацій.

Приміщення Бібліотеки – культурний об’єкт місцевого туризму: це історична будівля, зразок архітектури; має особливе розташування, адже знаходиться в історичному, культурному центрі міста; пов’язана з цікавою історією, має оригінальний, цікавий, унікальний дизайнерський простір, тож фахівці книгозбірні проводять екскурсії для студентів, колег з інших бібліотек, туристів та осіб з різних установ, які організовано прийшли на екскурсію до Бібліотеки; а також осіб похилого віку, освітян.

Послуги надаються безкоштовно, крім оренди приміщення. Відповідь про можливість створення інформаційно-туристичного центру на базі книгозбірні – „**Ні**” з аргументацією „бо достатньо спільної роботи зі Львівською асоціацією розвитку туризму”.

Моніторинг сайту Львівської ОУНБ з точки зору користувача, який бажає знайти краєзнавчу інформацію туристичної тематики, показав, що такої інформації зовсім мало. Лише у каталозі на відповідний запит можна отримати перелік посібників: „*Львівщина туристична запрошує*”(2008), „*Львів доступний для всіх*” (2013), „*Еколого-туристичні шляхи Львівщини*” (2011), „*Мандруймо Львівщиною (дорожня карта туриста)*” (2013), „*Львів - остання захована перлина Європи : каталог*” (2013); „*Курорти Львівщини. Трускавець. Моршин. Східниця. Великий Любінь. Немирів. Шкло. Розлуч : турист. каталог*” (2013) і т. д.

Однак, нових видань обмаль.

У розділі сайту „Заходи” розміщено анонс літературно мистецького вернісажу „Місто зі змістом” (23.06.2021), однак, більше про цей захід не вдалося нічого знайти. У розділі „Новини” на 1.07.2021 р. була інформація за 8 травня 2021 р., а у розділі „Події” – за 3 листопада 2020 р.

Загалом, зважаючи на те, що в Анкеті Бібліотека заперечила наявність власних електронних ресурсів про туристичні об’єкти, туристичну інфраструктуру регіону (БД, вебсторінки, електронні путівники по туристичних сайтах краю тощо, та враховуючи результати вивчення контенту сайту, можна засвідчити, що у Львівській ОУНБ на даний час не налагоджена системна робота у напрямі репрезентації ресурсів краєзнавчого туризму.

Миколаївська ОУНБ

Робота Миколаївської ОУНБ у туристичному напрямі здійснюється у координації кількома структурними підрозділами : відділом документів і наукових розвідок з питань краєзнавства, відділом обслуговування користувачів та відділом соціокультурної діяльності.

Вивчення туристичних інформаційних потреб користувачів, згідно з Анкетою, не здійснюється.

Перше місце серед форм роботи, які використовуються у напрямі краєзнавчого туризму, фахівці Бібліотеки відводять книжковим виставкам та масовим заходам, пріоритетними вважають також бібліографічну та методичну діяльність. Створення на бібліотечному сайті вебсторінки туристичної тематики – на останній позиції.

Разом з цим, в Анкеті Миколаївської ОУНБ чимало змістовних бібліографічних видань туристичної тематики, наприклад:

Миколаївський обласний краєзнавчий музей «Старофлотські казарми» : бібліогр. покажч. Миколаїв, 2016. – 58 с. – (Серія «Музейна Миколаївщина» ; вип. 1).

Миколаївський обласний художній музей ім. В. В. Верещагіна : бібліогр. покажч. – Миколаїв, 2016. – 64 с. – (Серія «Музейна Миколаївщина» ; вип. 2).

Миколаївський музей суднобудування і флоту : бібліогр. покажч. Миколаїв, 2018. – 28 с. – (Серія «Музейна Миколаївщина» ; вип. 3).

Відомчі музеї м. Миколаєва : бібліогр. покажч. – Миколаїв, 2019. – 35 с. – (Серія «Музейна Миколаївщина»; вип. 4).

Фольклорно-етнографічні традиції Миколаївщини : бібліогр. покажч. – Миколаїв, 2018. – 40 с.

Німецькі адреси Миколаєва : буклет-путівник. - Миколаїв, 2019. – 24 с.

Польські адреси Миколаєва : буклет-путівник. – Миколаїв, 2019. – 24 с.

Єврейські адреси Миколаєва: буклет-путівник. – Миколаїв, 2020. – 24 с.

Районні історичні та мистецькі музеї: бібліогр. показч. – Миколаїв, 2020. – 99 с. (Музейна Миколаївщина; вип.5).

У перелік власних електронних ресурсів про туристичні об'єкти, туристичну інфраструктуру регіону, окрім електронного каталогу і БД „Краєзнавство” респондентом включено:

Регіональний інформаційний портал «Прибужжя» (<http://www.regportal.mk.ua/>), на якому представлена інформація щодо розвитку Миколаївської області;

Web-library «Аркасівська спадщина» (<https://arkasfamily.mk.ua/>), - інформація щодо представників родини Аркасів;

Групу «Краєзнавчий клуб «БібліоКліо» у соціальній мережі «Фейсбук» (<https://www.facebook.com/groups/778666115662611/?ref=bookmarks>), що інформує про краєзнавчі книжкові новинки, заходи, події, а також онлайн-сервіси, які вміщують документи регіональної тематики.

Методичне забезпечення туристично-краєзнавчого напрямку здійснюється шляхом організації семінарів та практикумів для працівників бібліотек і участі у конференціях з цієї тематики.

Бібліотекарі використовують майже увесь спектр заходів з популяризації локального туризму, окрім створення експозицій та музейних кімнат з туристичної тематики.

Миколаївська ОУНБ також має досвід у реалізації ряду цікавих проєктів, як наприклад «Бібліотечна проєктна ініціатива – Регіональна акція «FotoКрай: Миколаївщина в об'єктиві» (2018 р.) Фінальним заходом акції стала виставка фотографій в Миколаївській ОУНБ, що продемонструвала багатство та розмаїття історико-культурної спадщини Миколаївської області. Співорганізаторами акції виступили центральні районні бібліотеки області, 14 з яких зібрали та надіслали до обласної бібліотеки фотороботи мешканців району. Роботи були представлені у 3 категоріях: архітектурна

спадщина, природне середовище, традиційно-побутова культура. До кожної фотографії додавалася довідка про об'єкт. Також було створено групу Регіональної акції «FotoКрай: Миколаївщина в об'єктиві» у Фейсбучі.

Локальний проєкт «Сузір'я злагоди» (з 2018 р.) реалізується сектором документів іноземними мовами та Центром міжнародного партнерства обласної бібліотеки. Проєкт передбачає оптимізацію співпраці бібліотеки з національними товариствами області, проведення в стінах бібліотеки та за її межами заходів, присвячених культурі та традиціям народів, діяльності видатних особистостей. У рамках проєкту проводяться піші екскурсії, що знайомлять з архітектурними об'єктами та місцями Миколаєва, пов'язаними з певним народом. Започаткована серія буклетів-путівників.

Проєкт «Школа екскурсоводів – проведення тренінгів для жінок м. Миколаєва», що реалізувався ГО «Фонд розвитку міста Миколаєва» при партнерстві з Департаментом Економічного розвитку Миколаївської міської ради за підтримки Асоціації міст України (АМУ). У 2019 р. на базі бібліотеки проходили тренінги у рамках проєкту, працівники бібліотеки пройшли навчання та розробили тематичні екскурсії.

Загалом, Бібліотека зосереджує свою діяльність в історико-краєзнавчому, літературному та етнографічному напрямках туризму та співпрацює екскурсійними та туристичними організаціями, надаючи їм відповідну інформацію.

Будівля Миколаївської ОУНБ є історичним зразком архітектурного ансамблю, знаходиться в центрі міста. Відповіді в Анкеті свідчать про те, що вона пов'язана з цікавою історією та має оригінальний дизайнерський простір, тож для її користувачів та осіб, що приходять організованими групами, проводяться екскурсії, які є платною послугою.

Можливість створення інформаційно-туристичного центру на базі книгозбірні не передбачається, адже немає відповідного приміщення, а структура бібліотеки не передбачає функціонування такого підрозділу.

Мал. 1

В процесі моніторингу сайту (станом на 05.07.21) увагу привернула інформація про вебінар у рамках вебкоучингу „БібліоStudies” на тему „БібліоГід: екскурсійна діяльність бібліотекаря”, який 10 червня поточного року фахівці

Миколаївської ОУНБ провели для працівників публічних бібліотек територіальних громад⁴³. Участь в онлайн-заході взяли 29 осіб. Учасники почули поради щодо формування різноманітних баз даних про цікаві та унікальні туристичні об'єкти регіону, створення за допомогою інтернет-технологій та мобільних додатків різноманітних фотогалерей, віртуальних турів, подкастів, а також дізналися про цікаві, інтерактивні форми екскурсій.

Отже, Миколаївська ОУНБ проводить велику роботу з розвитку туризму в регіоні: готує видання відповідної тематики, розвиває свої інформаційно-бібліографічні ресурси, проводить масові та методичні заходи, використовує координаційні зв'язки. Разом з цим, можливо, варто згрупувати інформацію туристичної тематики в певному розділі порталу „Прибужжя”, адже туристичну тематику тут можна знайти у рубриках „Історія”, „Відпочинок”, „Культура”. Зокрема, у рубриці „Відпочинок” є посилання **„Туристичний та курортно-рекреаційний комплекс Миколаївської області”**⁴⁴. Однак, слід зауважити, що у рубриці „Культура” чомусь серед відомостей про жнива? розміщена інформація про визначні місця Миколаєва⁴⁵.

Тобто, необхідно регулярно контролювати наповнення контенту порталу відповідно до тематики його розділів.

Одеська національна наукова бібліотека

Згідно з відповідями на Анкету, туристичним напрямом в Одеській ННБ займається ряд відділів: краєзнавства, соціокультурної діяльності та окремо створений відділ зовнішніх комунікацій та маркетингу. Ця робота координується з

⁴³ URL: <http://www.reglibrary.mk.ua/index.php/novini/4427-bibliogid-ekskursina-diyalnist-bibliotekarya>

⁴⁴ URL: <http://www.regportal.mk.ua/mukolaivchina/2337-turystychnyi-ta-kurortno-rekreatsiinyi-kompleks-mykolaivskoi-oblasti>

⁴⁵ URL: <http://www.regportal.mk.ua/index.php/culture>

довідково-інформаційним відділом, відділом міжнародних проектів та відділами мистецтв, рідкісних видань та рукописів.

Здійснюється вивчення інформаційних потреб користувачів Бібліотеки.

У відповідях відмічені як ті, що активно використовуються всі форми роботи, перелічені в Анкеті.

Одеська ННБ за останнє десятиріччя видавала інформаційні та бібліографічні видання з туристичного краєзнавства. Наприклад, серія бібліографічних покажчиків „Природа і природні ресурси Північного Причорномор'я” містить розділ „Путівники. Туристичні маршрути. Краєзнавство”, а каталог виставки „Одещина – регіон економічної стабільності, національної злагоди та культурного різноманіття” (Одеса, 2012) – розділ „Природно-ресурсний потенціал краю – Одещина туристична”.

Каталоги Всеукраїнської виставки-форуму „Українська книга на Одещині” теж містять розділи, які розкривають історію та культурно-туристичний потенціал міст і районних центрів Одещини – м. Білгород-Дністровський, м. Роздільна, м. Березівка, м. Вилкове, смт Овідіополь та ін.

На сайті книгозбірні є можна ознайомитися з історією Бібліотеки та її сьогоденням за лінками: Музей історії ОННБ (<http://odnb.odessa.ua/virtual-museum/>), Путівник по Бібліотеці (<http://odnb.odessa.ua/Putivnik/slides.html>), 3D-тур по Бібліотеці (<http://odnb.odessa.ua/3d-tour.html>).

Систематично здійснюється методичне забезпечення туристично-краєзнавчого напрямку роботи: створено методичний посібник⁴⁶, проводилися семінари-практикуми на базі відділу краєзнавства „Одесика” для слухачів Одеського обласного гуманітарного ліцею позашкільної освіти та виховання. Готуються навчальні матеріали до занять

⁴⁶ Устюжаніна, Г. В. Екскурсія в Одеській національній науковій бібліотеці : метод. посіб. – Одеса, 2017. - 69 с.

екскурсоводів, гідів-перекладачів і слухачів постійно діючих курсів навчання та підвищення кваліфікації екскурсоводів КП „Туристичний інформаційний центр міста Одеси”.

Згідно з анкетною, активно проводяться різні заходи з популяризації регіонального туризму – організуються книжкові виставки, експозиції („Туристичне намисто України”, „Відомі одесити: історія у персоналіях”). Однак, звернувшись як віддалений користувач на сайт Одеської ННБ для ознайомлення з експозицією „Відомі одесити: історія у персоналіях”, знайти її було складно (станом на 06.07.21.), адже цей ресурс знаходиться у розділі „Новини” у рубриці „План заходів на вересень 2020р.” *Цей цінний матеріал набрав понад 2100 переглядів, і якби інформація про нього була в ЕК, з відповідним посиланням, як це роблять колеги з ХДНБ ім. В.Г. Короленка, то коло користувачів було б значно розширене.*

Проводяться також екскурсії центральною частиною міста, бібліотечний селфі-квест „Найстаріша публічна книгозбірня України – Одеська національна наукова бібліотека” тощо.

Бібліотека брала участь у Проєкті „Цифрові культурні маршрути. Інструмент з розвитку туристичного сектору” конкурсної програми „Культура, Туризм. Регіони” від Українського культурного фонду: підготовлено інформаційні матеріали про ОННБ та інші заклади культури міста для створення мобільного додатку „LET’S ODESA” – туристичний додаток” (Культурні маршрути) – проєкту „Цифрові культурні маршрути”.

У пріоритеті – історико краєзнавчий та зелений туризм. Бібліотека активно співпрацює з туристичними, екскурсійними організаціями, здійснює пошук та надання їм відповідної інформації.

Надання довідкової інформації з туризму та проведення екскурсій є платними послугами, про це є інформація на сайті ОННБ:

Проведення екскурсій

<i>Назва послуг</i>	<i>Ціна, грн</i>
оглядова* — 1 особа	20.00
оглядова іноземною мовою — 1 особа	30.00
тематична (з переглядом рідкісних і цінних документів) — 1 особа	50.00

* для бібліотечних працівників і студентів бібліотечних ВУЗів, училищ культури і мистецтв — безкоштовно

Будівля Одеської ННБ є історичною, перебуває під охороною держави як пам'ятка містобудування та архітектури України, знаходиться в історичному центрі міста, має цікаву історію, унікальний простір.

Бібліотека проводить екскурсії для усіх перелічених у Анкеті категорій своїх користувачів, колег та туристів.

Створення інформаційно-туристичного центру у книгозбірні не передбачається.

Загалом, Одеська ННБ активно працює у напрямі популяризації регіонального туризму, разом з цим, інформація з цієї тематики на веб-сайті потребує упорядкування.

Одеська ОУНБ ім. М. Грушевського

У Одеській ОУНБ ім. М. Грушевського туристичним напрямом займається краєзнавчий підрозділ у координації з відділом інформації з питань культури і мистецтв. Згідно з відповідями на Анкету, вивчаються інформаційні потреби читачів та туристичних організацій регіону. Визначаючи бібліографічну діяльність як пріоритетну форму роботи у напрямі туризму, фахівці назвали лише одне видання, підготовлене ще у 2008 році⁴⁷. Першорядну увагу Бібліотека надає книжковим виставкам, масовим заходам та наданню довідкової інформації туристичної тематики.

Створення туристичної сторінки та баз даних, співпраця з різними організаціями у відповіді фахівців книгозбірні на запитання Анкети на останніх позиціях. Не розкрито також власні електронні ресурси про туристичні об'єкти, туристичну інфраструктуру регіону

Утім, як показав моніторинг сайту книгозбірні, у блозі „Одеський краєзнавець” можна знайти дуже цінну інформацію історико-краєзнавчого змісту. За міткою „Туристична Одеса” розміщено більше двох десятків публікацій досить оригінальної тематики. Це, наприклад, „*Мана котомаришута Одеських котів*”, „*Дом солнца*” - *новая туристическая достопримечательность Одессы*” та ін. Зокрема, одна з останніх публікацій розкриває історію озеленення Одеси, розповідає про перших її садівників⁴⁸.

Надзвичайно інформативним ресурсом для туризму є наповнення рубрик цього Блогу – „Сайти”, „Посилання”, „Одеські замальовки”, „Фільми про Одесу”, „Відео”.

⁴⁷ Туристична Одещина: бібліогр. показч. – Одеса, 2008. – 52 с.

⁴⁸ URL: <https://kraevedodessa.blogspot.com/>

У 2020 році Бібліотека брала участь у реалізації соціального локального проєкту м. Одеси "Цифрові культурні маршрути. Інструменти з розвитку туристичного сектору".

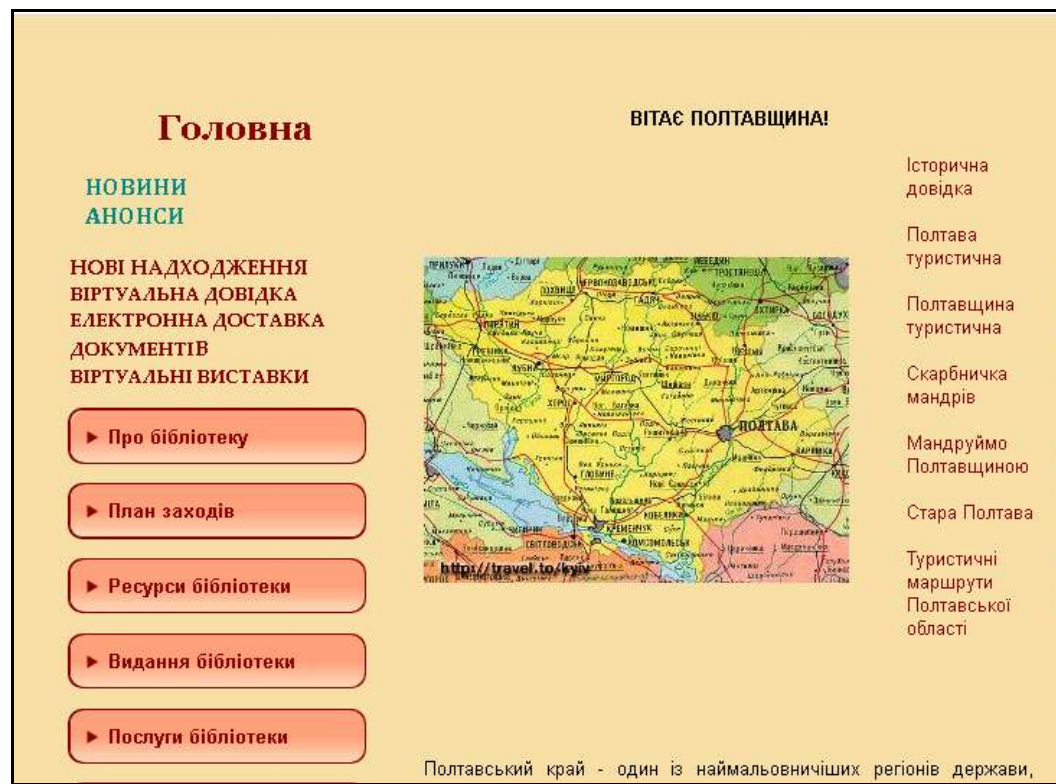
Бібліотека співпрацює з екскурсійними та туристичними організаціями у напрямі пошуку та надання відповідної інформації (платно), проводить екскурсії книгозбірнею для своїх користувачів та колег з інших бібліотек.

Таким чином, в результаті вивчення туристичної діяльності Одеської ОУНБ ім. М. Грушевського у віддаленому режимі склалося позитивне враження щодо репрезентації ресурсів краєзнавчого туризму на сайті у краєзнавчому блозі.

Полтавська ОУНБ ім. І. П. Котляревського

Полтавська ОУНБ ім. І. П. Котляревського не брала участь у анкетному опитуванні, однак, вивчення джерельної бази та моніторинг сайту цієї книгозбірні, показали напрацювання її колективу у напрямі ресурсної підтримки регіонального туризму.

Передусім, привертає увагу розділ сайту „Полтавщина туристична”:

Мал. 2

За лінками «Скарбничка мандрів», «Мандруй Полтавщиною», «Стара Полтава». «Туристичні маршрути» користувачі Фейсбуку мають змогу знайти відповідну цим назвам тематику, перелік екскурсій та ціни на них. Наприклад, сторінка „Стара Полтава” мала на 08.07.21 р. понад 13 тисяч користувачів.

Важливо також, що є посилання на сторінку Департаменту культури і туризму Полтави (<http://poltava-tour.gov.ua/>), адже саме там зосереджена вся важлива для туристів та суб'єктів туристичної діяльності офіційна інформація.

У розділі „Полтавщина” на сайті є підрозділ „Регіональні краєзнавчі ресурси” у рубриках якого розміщені посилання, цінні для туристичного напрямку:

ПОЛТАВЩИНА ІСТОРИЧНА

[Історія Полтави \(сайт Бориса Тристанова\)](#)

[Полтава історична](#)

[Полтавські міські голови за період 1800-1917 рр.](#)

[Алфавітний покажчик нових і старих найменувань населених пунктів Полтавщини, які були перейменовані з 01.01.1986 по 01.12.2016](#)

[Алфавітний покажчик нових і старих назв вулиць міста Полтава, які були перейменовані у 2016 р.](#)

[Poltava Open. Віртуальні тури Полтавою](#)

Змістовним є і блог відділу краєзнавства „Калинове намисто”, в якому за відповідними тематичним мітками користувач може знайти інформацію про книжкові виставки та масові заходи, описи туристичних об’єктів Полтавщини (наприклад, про Спаську церкву, споруда якої увійшла до списку 7 чудес Полтави: її не оминають численні туристичні маршрути центром міста, вона має статус найстарішої дерев’яної пам’ятки сакральної архітектури міста і області)⁴⁹.

Серед видань Бібліотеки туристичної тематики слід відмітити *бібліографічний покажчик „Квітка з каменю: Полтавський кафедральний Свято-Успенський собор. - Полтава, 2016. - 22 с.* Автори зазначають, що покажчик

⁴⁹URL:<https://poltavakr.blogspot.com/search/label/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B0>

орієнтовано на широке коло читачів – усіх, хто цікавиться як історією Полтави, так і історією релігійного життя міста, та стане у пригоді науковцям, краєзнавцям, вчителям, екскурсоводам, бібліотечним працівникам⁵⁰.

Отже, сайт Полтавської ОУНБ містить значний обсяг інформаційних ресурсів туристичної тематики, має зручну навігацію, вартий уваги як фахівців у галузі туризму, так і істориків, краєзнавців та пересічних користувачів.

Публічна бібліотека ім. Лесі Українки м. Києва

На анкетне запитання про організацію роботи респондент Публічна бібліотека ім. Лесі Українки м. Києва відповіла, що туристичним напрямом діяльності займається відділ краєзнавчої літератури та бібліографії у координації з відділами: бібліотечних комунікацій; організації використання єдиного фонду, науково-методичним відділом та відділом нових інформаційних технологій. Також зазначено, що здійснюється вивчення інформаційних потреб користувачів та туристичних організацій міста Києва.

Бібліотека основною формою роботи у напрямі краєзнавчого туризму визначила створення баз даних туристичної тематики, далі за пріоритетом поставила бібліографічну діяльність, спрямовану на розкриття туристичного потенціалу Києва, потім - створення та підтримка на сайті бібліотеки вебсторінки туристичної тематики, на четвертій позиції - книжкові виставки та масові заходи (туристично-краєзнавчі подорожі, екскурсія бібліотекою, віртуальні екскурсії містом та історико-культурними місцями); надання довідкової інформації туристичного спрямування та методична допомога, а на останній позиції – співпраця з різними туристичними, екскурсійними організаціями.

⁵⁰ URL https://www.library.pl.ua/nashi_vidannja/inshi_vidannja/kvitka_z_kamenju/

Згідно з Анкетою книгозбірня активно проводить заходи щодо популяризації місцевого туризму: організовує книжкові виставки та відео-презентації з краєзнавчого туризму, наприклад відео-презентація [«Київські стежки Івана Франка»](#), де зібрано інформацію про перебування письменника у Києві, зазначені знакові місця, які відвідував письменник, а також місця його вшанування киянами, а також представлені видання з фонду бібліотеки. Безпосереднє ознайомлення цим комплексом інформації на сайті дозволило позитивно оцінити віртуальну виставку-Гід [«Українські місця запрошують \(до Всесвітнього дня туризму\)»](#), яка інформує про найбільші туристичні міста України (Київ, Харків, Львів, Одеса, Харків, Дніпро тощо), а також довідкові видання з фонду бібліотеки, за якими можна здійснити «подорож» Україною. Цікава також віртуальна виставка-презентація [«Подорож бібліотеками України»](#), де зібрано фото Національних та деяких обласних бібліотек України, довідкову інформацію про них. Так само інформативними є такі віртуальні виставки та відео-презентації як: [«Метр унікальних маршрутів. Фотоальбом. Халепко Анатолій Трохимович»](#) (до 85 роковини від дня народження відомого екскурсовода); [Георгій Малаков. «Війна в творах Георгія Малакова»](#) (до 90-річчя від дня народження відомого українського художника-графіка. До 75-річчя визволення міста Києва від нацистської окупації); [«Життя у Хресті»](#) (до 1025 -річчя від часу Хрещення України-Руси) з демонстрацією, як нових видань, так і цінних рідкісних видань відділу; «Київ вічний і величний» (присвячена 1530-річчю заснування міста Києва).

Фахівці бібліотеки готують [віртуальні подорожі](#) з якими можна ознайомитися на сайті Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки м. Києва, наприклад, «Київ Лесі Українки», «Київ на Сирці», «Київська осінь», «Сумщина – дороги вражень» тощо.

Бібліотека-респондент на запитання про популяризацію локального туризму відмітила створення експозиції та музейних кімнат на туристичну тематику, проведення екскурсій поза бібліотекою, які ґрунтуються на краєзнавчих

ресурсах. У книгозбірні діє клуб «Мандрівник», де члени клубу та усі охочі користувачі бібліотеки обмінюються досвідом, враженнями, порадами після подорожей Україною.

Бібліотекою кожен рік проводяться Дні спеціаліста «Києвознавче сузір'я» - зустрічі з істориками, краєзнавцями, екскурсородами. На допомогу екскурсороду були висвітлені теми:

- історичне десятиріччя (2011-2020 рр.);
- Інтерв'ю-презентація до 70-річчя від дня народження києвознавця Віталія Баканова;
- Інтерв'ю з Дмитром Малаковим. «До 90-річчя від дня народження Георгія Малакова»;
- Третьяков А. «Купцы города Киева» (буктрейлер) тощо.

Бібліотека активно популяризує туристичну тематику на сторінці Фейсбуці. Так, на головній сторінці книгозбірні Фейсбука в загальнодоступній групі «Києвознавці», у прямих ефірах «Прямі етери» та на сайті книгозбірні у в блозі [«Як тебе не любити, Києве мій!»](#).

На запитання Анкети про бібліографічні видання з туристичного краєзнавства, які бібліотека видала за останні 10 років, було виділені такі видання:

- Інформаційний бюлетень «Київ» (щоквартально);
- Нова література про Київ за ... рік (щорічно);
- Біобібліографічні покажчики з серії «Києвознавці»: Михайло Олександрович Рибаків; Сергій Миколайович Вакулишин; Лев Кудрявцев; «Ковалинський Віталій Васильович» - онлайн (до 70-річчя від дня народження). В Блозі «Як тебе не любити, Києве мій!»; Галайба Василь Васильович; Баканов Віталій Андрійович; Кобзар

Валентин Володимирович; Плотнікова Ірина Володимирівна (штрихи до портрету);Анатолій Макаров – «Енциклопедист київської старовини».

- Біобібліографічні покажчики з серії «Видатні жінки Києва»: «Януш Ядвіга Вацловівна» (до ювілею); «Варвара з роду Терещенків» (до 165-річчя від дня народження);
- Малі форми - Буклети серії «Кияни назавжди»: «Анатолій Петрицький» - видатний український живописець; «Володимир Горовиць» - український піаніст XX століття; «Голда Меїр» - киянка, яка стала легендою...«Біжать вагончики по схилу ...» (у травні столичний фунікулер святкує 110 років); "Як усе було, є і буде " (історія столичної підземки у фактах, цифрах та іменах) /бібліографічна довідка до 50-річчя заснування київського метро/;
- Каталог стародруків та цінних видань з фонду відділу 1765-1945 рр.

Публічна бібліотека ім.. Лесі Українки міста Києва розміщує на вебсайті електронні ресурси туристичного напрямку:

- на сторінці Проєкту [«Цифрова бібліотека «Київ»»](#) подається інформація, видання, колекції та експозиції про Київ у тому числі й туристичного спрямування (у розділах: «Цікаві факти про Київ», «Київ Інтерактивний», «Колекції»);
- ресурс [«Київ онлайн»](#) - свого роду путівник по вебсторінках про Київ («сайт міста Києва», «Путівник по Києву», «Енциклопедія Києва» тощо).

- ресурс [«Київ: інформаційний дайджест»](#) на якому розміщується інформація про археологічні пам'ятки, пам'ятки культури, подій та новини міста Києва, що дозволить туристу не тільки дізнатися про цікаві місця Києва, а й потрапити на культурні заходи столиці.

Публічна бібліотека ім. Лесі Українки м. Києва співпрацює з туристичними та екскурсійними організаціями, популяризує історико-краєзнавчий туризм, екологічний, професійно-діловий, зелений туризм. Працівники відділу краєзнавчої літератури та бібліографії у 2015 році брали участь у проєкті з розвитку туризму «Як тебе не любити, Києве мій» на базі Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація» спільно зі Лігою екскурсоводів міста Києва. Бібліотека співпрацює з такими організаціями як «Ліга екскурсоводів міста Києва», «Гільдія професійних екскурсоводів та гідів-перекладачів міста Києва», «Цікавий Київ», з екскурсоводами туристичної спільноти "СкороХОД". Разом з ними проводяться заходи (конференцій, оглядових прогулянок містом); випускаються біографічних фотоальбомів, присвячені відомим екскурсоводам, києвознавцям зі спогадами екскурсоводів, екскурсантів, бібліотечних працівників міста, наприклад: «Метр унікальних маршрутів. Фотоальбом. Халепко Анатолій Трохимович» (до 85 роковини від дня народження відомого екскурсовода), випуск відео-роликів, присвячених подіям, відомим діячам літератури, кінематографії, акторам тощо.

Проводиться цикл відкритих лекцій з різних напрямів: про соціальні конфлікти через правову необізнаність зі застосуванням онлайн-прогулянок та прогулянок на місцевості; про логіку та логічні помилки та маніпуляції. Гастрономічний туризм (проведення прогулянок, екскурсій по Подолу із відвідуваннями закладів харчування та знайомствами екскурсантів з історією виникнення київського варення, київської перепічки, котлети по-київськи, київського торта та ін.).

У книгозбірні проводиться екскурсія бібліотекою для усіх охочих, як правило, це місцеві мешканці мікрорайону «Кудрявець», бібліотечні працівники Київської області: м. Бровари, Боярка, Біла Церква інших міст України (Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди) та інших держав, наприклад, Литви – Публічної бібліотеки міста Вільнюса. Усі послуги туристичного напрямку безкоштовні.

Як туристичний об'єкт сама книгозбірня має особливе розташування: відділи бібліотека розташовані в різних частинах історичного та культурного центру міста Києва. **Важливим є те, що на базі бібліотеки діє туристичний клуб «Мандрівник».**

Таким чином, Публічна бібліотека ім. Лесі Українки міста Києва на належному рівні здійснює інформаційне та бібліографічне забезпечення туристичного напрямку. На сайті розміщені вебсторінки з краєзнавчого туризму, які корисні як для гостей столиці, так і для киян. Разом з тим, на сайті Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки міста Києва не виділений окремий розділ, присвячений туризму: усе, що стосується цієї теми, необхідно шукати в різних рубриках, що певною мірою дезорієнтує користувача. Бажано на сайті створити окремий розділ (підрозділ), де буде висвітлюватися туристична тематика.

Виявлені деякі неточності у відповіді на Анкетне запитання, яке стосується форм роботи з туристичного краєзнавства. Працівники відповіли, що за пріоритетом на останній позиції є співпраця з різними туристичними організаціями, хоча в інших відповідях дуже детально описали свою співпрацю з такими організаціями як «Ліга екскурсоводів міста Києва», «Гільдія професійних екскурсоводів та гідів-перекладачів міста Києва», «Цікавий Київ», Екскурсоводами туристичної спільноти "СкороХОД".

Загалом, Публічна бібліотека ім. Лесі Українки міста Києва активно та якісно просуває туристично-краєзнавчий контент, співпрацює з екскурсійними організаціями, організовує семінари, лекції з використанням відео-презентацій

та віртуальних подорожей. Фахівці книгозбірні систематично проводять прямі ефіри на сторінці Фейсбука із залученням краєзнавців та екскурсоводів міста Києва, організовують екскурсії як бібліотекою, так і містом.

Рівненська ОУНБ

У Рівненській ОУНБ туристичним напрямом займаються різні відділи у координації один з одним: відділ краєзнавства, відділ науково-методичної роботи, відділ обслуговування користувачів, відділ абонементу, відділ мистецтв, відділ документів із гуманітарних наук, відділ документів іноземними мовами, відділ наукової інформації та бібліографії.

Фахівці бібліотеки не вивчають інформаційні потреби користувачів та туристичних організацій

Пріоритетними формами роботи у напрямі краєзнавчого туризму є книжкові виставки та масові заходи, далі фахівці бібліотеки позначили: надання методичної допомоги, бібліографічна діяльність, створення баз даних туристичного напрямку, надання довідкової інформації та співпраця з різними організаціями, на останньому місці - створення на бібліотечному сайті вебсторінки туристичної тематики.

Разом з тим, книгозбірня впродовж 2016–2020 рр. модерувала сайт [«Рівненщина туристична»](#) (у квітні 2020 р. сайт переданий обласній державній адміністрації). Сайт змістовний, легкий у користуванні містить інформацію про туристичні об'єкти Рівненщини, туристичну інфраструктуру, екскурсійні пропозиції, анонс туристичних і культурних подій тощо. Як зазначили працівники РОУНБ сайт рекламувався у соціальній мережі Інстаграм (<https://instagram.com/rivne.travel>), тепер ця сторінка перепрофільована і присвячена екскурсійним маршрутам м. Рівне.

З 2020 року бібліотекою розпочато розробку нового сайту «Історична Волинь», який в т.ч. буде містити інформацію про туристичну інфраструктуру регіону. До сайту увійдуть матеріали попередньої версії сайту та новий контент. Також, на сайті бібліотеки є банер з посиланням на сторінку [«Аудіобібліотека»](#), де у розділі [«Аудіоекскурсії»](#) публікуються озвучені екскурсії найстарішими вулицями Рівного. Аудіоматеріали розміщуються і на інших інтернет-платформах. Рівненська ОУНБ формує повнотекстову базу даних «Рівненщина: минуле і сьогодення», яка в т.ч. поповнюється інформацією про туристичні об'єкти області.

Бібліотека-респондент здійснює популяризацію локального туризму у таких напрямках: підготовка книжкових виставок та відео-презентації з краєзнавчого туризму, створення експозицій, музейних кімнат з туристичної тематики, проведення екскурсій поза бібліотекою, які ґрунтуються на краєзнавчих ресурсах та краєзнавчих розвідках книгозбірні, а також проведення масових заходів спільно з істориками краєзнавцями представниками місцевого туристичного бізнесу. Так, наприклад, як зазначили фахівці книгозбірні в Анкеті, в рамках проєкту «Живе краєзнавство» розроблено та організовано краєзнавчу експозицію «Рівненщина літературна», яка стала центральною частиною бібліотечного музейного простору. Експозиція складається з 8 широкоформатних інформаційних стендів, розміщених на бібліотечних вітринах. Пропонуються екскурсії, які знайомлять відвідувачів з усією експозицією та окремими розділами, присвяченими конкретним літераторам.

Також фахівці книгозбірні на запитання, яким чином відбувається методичне забезпечення туристично-краєзнавчого напрямку в останні роки, відповіли: створення методичних рекомендацій, організація семінарів та практикумів для працівників бібліотек, організація та участь у конференціях з даної тематики. Моніторинг сайту бібліотеки показав, що у розділі «Наші видання» розміщуються відповідні методичні матеріали. Наприклад, у збірнику РОУНБ «Мапа бібліотечного досвіду» розглядається досвід публічних бібліотек Рівненщини у напрямі

промоції книг та читання, популяризації історичної та культурної спадщини краю, розвитку нових компетенцій користувачів та бібліотекарів, у тому числі, з краєзнавчого туризму (стаття Ж.М. Шльоди „Розвиваємо сільський зелений туризм”)⁵¹, С.П. Ступницької про проєкт «Створення онлайн-гіду екскурсійними маршрутами Рівного» (Рівненська ОУНБ, 2018 р.)⁵², Т.А. Крот «Краєзнавство як ресурс розвитку туризму» (2019р.)⁵³.

Очільник відділу маркетингу та наукової роботи РОУНБ (колишній науково-методичний відділ) Світлана Ступницька у статті «Методична діяльність РОУНБ на сучасному етапі» назвала одним з пріоритетних напрямів роботи відділу саме сприяння розвитку краєзнавства та бібліотечного туризму та акцентувала на тому, що методичний аспект у розвитку краєзнавства та бібліотечного туризму спрямований на відкриття музейних експозицій, проведення екскурсійних маршрутів, наповнення інформацією контенту сайту «Rivne_Travel», організацію на базі бібліотек інформаційних туристичних центрів⁵⁴. С. Ступницька також ділилася досвідом створення інформаційних туристичних центрів на базі публічних бібліотек на фаховому зібранні – VI Всеукраїнській школі методиста⁵⁵

Книгозбірня брала участь у Міжнародному проєкті (2011-2013 рр.) «Віртуальна реконструкція спадщини Юзефа-Ігнація Крашевського» реалізувався за ініціативи Брестської обласної бібліотеки та за підтримки Національної комісії Білорусії у справах ЮНЕСКО. Метою проєкту було створення електронного ресурсу, який об’єднає електронні копії

⁵¹URL: <http://libr.rv.ua/data/library/img/54.pdf>

⁵²URL: <http://libr.rv.ua/data/library/img/55.pdf>

⁵³URL: <http://libr.rv.ua/data/library/img/108.pdf>

⁵⁴URL: <http://libr.rv.ua/data/library/img/29.pdf>

⁵⁵ Ступницька С. П. Створення інформаційних туристичних центрів на базі публічних бібліотек. *Методична служба: індикатор та імпульс інноваційної культури в умовах децентралізації : матеріали VI Всеукраїнської школи методиста, [м. Київ], 27–30 листопада 2017 р. Київ, 2018. С. 70-77.*

творів Ю.-І. Крашевського та матеріали про його творчість, прокладання туристичного маршруту місцями життя і перебування польського письменника. З 2013 року Рівненська ОУНБ впроваджувала локальний проєкт «Живе краєзнавство», який має на меті зробити бібліотеку туристичним об'єктом, допомагаючи мешканцям міста Рівне і гостям краю пізнати Рівненщину з усіх сфер буття, впроваджуючи екскурсійні послуги та використовуючи нестандартні для бібліотек музейні стратегії. У межах проєкту Бібліотека розробила мапу туристичних маршрутів, яка пропонує піші мандрівки (екскурсії) найстарішими вулицями міста, де розташовані культурно-мистецькі заклади, сакральні споруди, малі архітектурні форми, житлові будинки, фасади яких містять меморіальні дошки тощо. В основу екскурсійної розповіді покладено невідомі історії з життя містян та інтерпретовані історико-культурні знання про місто, його особливості. Пропонуються також екскурсії англійською мовою. Як зазначили респонденти в Анкеті, існує певна системність в організації піших екскурсій: щотижня у неділю о 13 год. два бібліотекарі-екскурсоводи з рекламним банером «Екскурсії вулицями міста» зустрічають туристів біля фонтану бібліотеки та пропонують дві екскурсії на вибір присутніх, наприклад, «Сакральні споруди центру Рівного» та «Театральна площа».

Екскурсійні послуги Рівненської ОУНБ увійшли до карти культурних подій міста, а бібліотекарі до бази гідів міста Інформаційно-туристичного центру міста Рівне, з яким налагоджено тісну співпрацю щодо взаємного поширення інформації. 2018 рік – проєкт «Створення онлайн-гіду екскурсійними маршрутами Рівного», реалізований за підтримки гранту голови Рівненської обласної державної адміністрації та голови обласної ради на реалізацію творчих проєктів. У ході проєкту створена віртуальна карта найстаріших вулиць центру Рівного, 3D-панорами цих вулиць та найцікавіших об'єктів, аудіоверсії екскурсійних маршрутів найстарішими вулицями центру Рівного; понад 40 інформаційних повідомлень, 40 фото сучасних видів найстаріших вулиць міста, 8 аудіорозповідей, 9 3D-панорам вулиць. Матеріал був опублікований на сайтах «Рівненщина туристична», «Найкращі туристичні маршрути містами

України», «Мандруй Україною», «izi.TRAVEL». Ці ресурси через мобільні додатки надають швидкий доступ до туристичної інформації молоді, активним користувачам інтернету. Подкасти з екскурсіями найстарішими вулицями Рівного для людей з інвалідністю по зору доступні на сайті «Аудіобібліотека», який формує Рівненська ОУНБ. Екскурсійні послуги та надання довідкової інформації туристичної тематики є платними.

Бібліотека підтримує історико-краєзнавчий, професійно-діловий та літературний туризм.

За останні 10 років бібліотека видала чимало бібліографічних та інформаційних посібників з туристичного краєзнавства, наприклад:

1. *Пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки Рівненської області : наук.-допом. бібліогр. покажч. – Рівне : Волин. обереги, 2015. – 186 с.*
2. *Здолбунівський край: історія, події, постаті : наук.-допом. бібліогр. покажч. – Рівне : Волин. обереги, 2014. – 120 с. : фотоіл.*
3. *Вулиця Міцкевича. Про що розповідають будинки вулиці : бібліогр. список літ. – Рівне, 2013. – 17 с. : фотоіл. Вулиця Словацького.*
4. *Про що розповідають будинки вулиці : бібліогр. список літ. – Рівне, 2013. – 10 с. : фотоіл.*
5. *Вулиця 16 липня або Рівненський «Арбат» : про що розповідають будинки вулиці : бібліогр. список літ. – Рівне, 2012. – 17 с. : фотоіл.*

В Анкеті бібліотекарі вказали, що не співпрацюють з туристичними та екскурсійними організаціями, однак, у тексті відповіді (пункт 9) зазначено, що активно співпрацюють з Інформаційно-туристичним центром.

Отже, Рівненська ОУНБ є позитивним прикладом діяльності з висвітлення, розкриття та популяризації туристичного потенціалу свого регіону. Бібліотекарі Рівненської ОУНБ входять до бази гідів Інформаційно-

туристичного центру міста та пропонують екскурсії двома мовами (українською, англійською). Це одна з небагатьох ОУНБ, яка підтримує професійно-діловий туризм, а також створила «Аудіо-екскурсії», які можна прослухати через вебсайт бібліотеки. Рівненська ОУНБ бере участь у міжнародних та регіональних проєктах туристичного напрямку, створила та модерувала туристичний сайт «Рівенщина туристична», який 3 2020 року передала до обласної райдержадміністрації.

Сумська ОУНБ

Згідно з відповідями на питання Анкети туристичним напрямом роботи в Сумській обласній науковій бібліотеці займаються у координації такі структурні підрозділи: краєзнавчий відділ, науково-методичний відділ, абонемент для юнацтва, відділ документів з природничих та аграрних наук. Бібліотека вивчає інформаційні потреби користувачів та туристичних організацій.

Респонденти не відповіли на запитання про пріоритетні форми роботи у напрямі краєзнавчого туризму.

Фахівці книгозбірні, відповідаючи на запитання про популяризацію локального туризму, зазначили, що здійснюється підготовка книжкових виставок, відео-презентацій з краєзнавчого туризму, проведення екскурсій поза бібліотекою, які ґрунтуються на краєзнавчих ресурсах та краєзнавчих розвідках бібліотеки; готуються віртуальні та інтерактивні екскурсії (екскурсія-гра, екскурсія-квест), проводяться масові заходи з популяризації туризму спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу, а також науково-практичні, еколого-краєзнавчі конференції, туристичні бібліокруїзи, бібліопікніки, презентації, краєзнавчі ігри (які включають туристичні об'єкти Сумщини). Бібліотека підтримує історико-краєзнавчий туризм, екологічний, літературний, етнографічний. Книгозбірня видала за останні 10 років бібліографічні видання з туристичного краєзнавства: «Туристична привабливість

Сумщини: дайджест» (2019 р.), «Сільський зелений туризм Сумщини: дайджест» (2020 р.). Однак, для пересічного користувача на вебсайті бібліотеки ці видання знайти не просто (в електронному каталозі видання не представлені (на 25.05.21), а в рубриці «видання» бібліотеки можна знайти лише публікацію «Сільський зелений туризм Сумщини: дайджест»⁵⁶.

В електронному каталозі книгозбірні налічується кілька десятків бібліографічних записів краєзнавчо-туристичної тематики. Методичне забезпечення туристичного напрямку роботи, згідно з відповідями на Анкету, у книгозбірні проходить шляхом організації та участі у конференціях з туристичної тематики та проведення майстер-класів для педагогів, студентської і учнівської молоді.

Моніторинг сайту засвідчив поживлення у 2021 році методичної роботи: у блозі „Фахівцеві” (<http://pr-metod.blogspot.com/>) є інформація про обласний онлайн-семінар «Бібліотека як складова туристичного простору», що відбувся 26 травня 2021 року. За лінком „туризм” у блозі „Практична методичка” є інформація про Бібліотеку з Сумщини, що опинилася у фіналі конкурсу «Неймовірні села України -2019»⁵⁷

Сумська ОУНБ брала участь у реалізації таких туристичних проєктів: просвітницько-презентаційні туристичні акції «Разом відкриваємо перлини рідного краю» (початок 2013 р.), краєзнавчі туристичні проєкти «Книга покликала в дорогу» (розпочатий у 2015 р.), «Пізнай Полтавщину та її бібліотеки» (2019 р.) та видавничий проєкт з літературного краєзнавства, який містить опис віртуальних подорожей місць перебування особистостей краю.

⁵⁶ Сільський зелений туризм Сумщини [Електронний ресурс] : дайджест / Сум. обл. універс. наук. б-ка ; уклад. Т. М. Грищенко. - Суми, 2020. - 22 с.- Режим доступу: http://www.ounb.sumy.ua/index.php?page=pub_all

⁵⁷ URL: <http://pr-metod.blogspot.com/2019/09/2019.html>

Книгозбірня співпрацює з туристичними організаціями у напрямі створення спільних екскурсій, популяризації туристичної привабливості краю шляхом проведення спільних соціокультурних заходів, а також проводить екскурсії бібліотекою. *На вебсайті книгозбірні немає інформації про проведення екскурсій, лише у розділі «Читачам» у підрозділі «перелік платних послуг» у п.9. можна знайти, що „обслуговування екскурсійних груп і окремих відвідувачів у приміщенні бібліотеки під час огляду експозицій, виставок тощо є платною послугою”.* Активними користувачами екскурсій є школярі, студенти, колеги з інших бібліотек, особи з різних установ, які організовано прийшли на екскурсію до Бібліотеки, читачі книгозбірні, туристи.

Будівля Сумської ОУНБ, як культурний об'єкт місцевого туризму, за анкетними даними визначена як такою, що має особливе розташування (знаходиться в історичному, культурному центрі міста) та має оригінальний, цікавий, унікальний дизайнерський простір.

Бібліотекою не розглядається можливість створення інформаційно-туристичного центру, оскільки це не передбачено штатним розписом.

З огляду на вивчення даних Анкети, Сумська ОУНБ популяризує майже усі напрями туристичної діяльності, проводить методичну та екскурсійну роботу, співпрацює з краєзнавцями та туристичними організаціями, реалізує туристичні проєкти тощо. Працівники книгозбірні акцентують на таких формах роботи: еколого-краєзнавчі конференції, туристичні бібліокруїзи, бібліопікніки, презентації, краєзнавчі ігри (включають інформацію про туристичні об'єкти Сумщини).

Разом з цим, аналіз інформації на вебсайті Бібліотеки показав, що ця робота висвітлюється епізодично, інформація переважно розпорошена, тобто, відсутній системний підхід до організації електронних ресурсів відповідної тематики. У

Блогах, присвячених відображенню подій в бібліотеці і культурному житті міста і регіону, інформація швидко йде в архів, туристичну тематику користувачеві там знайти іноді доволі складно.

Тернопільська ОУНБ

Згідно з відповідями на Анкету туристичним напрямом роботи у Тернопільській ОУНБ займаються відділ краєзнавчої літератури та бібліографії, відділ інформації, інформаційно-бібліографічний відділ. Працівники бібліотеки здійснюють вивчення інформаційних потреб користувачів книгозбірні та туристичних організацій.

Фахівці бібліотеки не розставили пріоритети у використанні форм роботи, зазначивши, що організовують книжкові виставки та масові заходи (туристично-краєзнавчі подорожі, екскурсія бібліотекою, віртуальні екскурсії містом (регіоном) та історико-культурними місцями, природно-рекреаційними зонами тощо), співпрацюють різними організаціями (закладами культури, заповідниками, туристичними організаціями тощо).

Бібліотека розвиває власний електронний ресурс - Регіональний інформаційний портал [«Тернопільщина»](#), потрапити на який можна з головної сторінки сайту. В розділі [«Туризм»](#) розміщена інформація про туристичну інфраструктуру районів та туристичні місця, пам'ятки культури та заповідні місця Тернопільської області. Інформація згрупована за темами, наприклад, «Червоногород / Заліщицький район / Тернопільська область», «Печера Тризуб», «Крайня хата. Приватний зоопарк» тощо. В матеріалах додається фото та Google-навігація, цікаві факти, джерела інформації, готельні комплекси, де можна зупинитися. *Однак, безпосереднє звернення на сайт показало: щоб знайти необхідну інформацію, користувачу треба гортати усі сторінки розділу, що незручно, оскільки матеріал постійно додається і вже містить 16 сторінок (на 25.05.21 р.). Тобто, бажано створити пошукове вікно.*

За Анкетними даними бібліотека-респондент не здійснює методичне забезпечення краєзнавчого туризму, а також за останні 10 років не видавала бібліографічні, інформаційні видання з туристичного напрямку роботи, хоча працівники в Анкеті відмічали цю форму роботи та акцентували на тому, що розвивають напрям науково-бібліографічного краєзнавства.

У бібліотеці популяризується місцевий туризм з використанням книжкових виставок, відео-презентацій з краєзнавчого туризму, проводяться дискусії на туристичну тематику у соціальних мережах; проводяться масові заходи спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу, організуються виставки живопису з історії міста. Книгозбірня підтримує такі напрями туристичної діяльності: історико-краєзнавчий, літературний та етнографічний туризм. В Анкеті також зазначено, що Тернопільська ОУНБ співпрацює з туристичними та екскурсійними організаціями, здійснює пошук та надання інформації для них.

Будівля Тернопільської ОУНБ є історичною спорудою, зразком архітектурного, технологічного ансамблю та має особливе розташування (знаходиться в історичному, культурному центрі міста). На сайті є віртуальна екскурсія бібліотекою (<https://www.youtube.com/watch?v=vy8igWlOpO0>). У книгозбірні проводяться екскурсії, найбільш активними користувачами даної послуги є школярі, студенти, колеги з інших бібліотек.

Тернопільська ОУНБ не розглядає можливість створення на базі книгозбірні туристично-інформаційного центру та не брала участі у реалізації проєктів з туризму.

Таким чином, бібліотека має цікавий, змістовний інформаційний ресурс «Тернопільщина», в якому знаходиться категорія «Туризм», однак, навігацію у цьому розділі бажано покращити. Згідно з відповідями на Анкету, книгозбірня популяризує історико-краєзнавчий, літературний, етнографічний туризм, розвиває виставкову роботу, проводить презентації з туристичної тематики та здійснює екскурсійну діяльність. Разом з тим, на вебсайті ця інформація не

висвітлена. Також респонденти не відповіли на анкетне запитання про платні послуги, водночас, моніторинг сайту ТОУНБ показав, що у підрозділі «Платні послуги» зазначено «Обслуговування екскурсійних груп і окремих відвідувачів на території та у приміщенні бібліотеки», «підготовка та виконання тематичних довідок» як платні послуги (станом на 26.05.21р.).

Харківська ДНБ ім. В.Г. Короленка

Відповідаючи на запитання Анкети, фахівці Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка зазначили, що туристичним напрямом роботи займається відділ «Україніка» ім. Т.Г. Шевченка, соціокультурний центр, всі функціональні відділи - за необхідністю. Моніторинг сайту Бібліотеки засвідчив активну туристичну діяльність колективу: у електронному каталозі є багато інформації про відповідні заходи, наприклад, про Круглий стіл „Туристичний потенціал Слобожанщини та перспективи розвитку місцевого туризму”, який відбувся 16 лютого 2017 року у відділі науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, у каталозі зареєстровано 9 публікацій з посиланнями на різні джерела.

Згідно з анкетними даними Бібліотека здійснює вивчення інформаційних потреб користувачів та туристичних організацій регіону, а провідною формою роботи в бібліотеці є бібліографічна діяльність туристичного спрямування, далі, за пріоритетом респонденти визначили: книжкові виставки та масові заходи, надання довідкової інформації туристичного напрямлення свого регіону, співпраця з різними організаціями (закладами культури, заповідниками, туристичними організаціями тощо), створення баз даних, створення на вебсайті туристичної сторінки. На останній позиції – надання методичної допомоги.

Харківська ДНБ ім. В. Г. Короленка створює такі власні електронні ресурси туристичної тематики :

1. Блог [«Історія Харкова у пам'ятних дошках»](#),
2. На вебресурсі «Крезнавство» у розділі [«Харківщина в мережі Інтернет»](#) можна знайти віртуальні проекти туристичного спрямування, зокрема, онлайн вікторини «Краю, мій Слобожанщина (історичні будівлі та інші туристичні об'єкти)», «Харківщина в цікавих подіях і фактах» (символи Харкова та ін.), віртуальний проект «Слобожанський уклін Кобзареві» (туристичні об'єкти, пов'язані з ім'ям Шевченка), «Харків архітектора Ігоря Лаврентьєва: проекти, споруда», інтерактивна карта «Пам'ятники Тарасові Шевченкові на Харківщині». А також є перелік посилань на інші вебресурси, які розкривають туристичний потенціал Харківщини (наприклад, «Мандруй Харківщиною», сайт «Музеї Харківщини» тощо).
3. БД «Харківщина», «Пам'ятні дати України, Слобожанщини»
4. Фотоальбом «Подорожуючи Харківщиною» - <https://ru.calameo.com/read/004761641bcbd5a74c907>
5. Віртуальний фотоальбом [«Пам'ятники Тарасові Шевченкові на Харківщині»](#)

Мал. 3

Респонденти не відповіли на запитання про бібліографічні, інформаційні видання туристичного напрямку, які книгозбірня видала за останні 10 років, однак, цю інформацію можна знайти на веб сайті Бібліотеки у переліку видань та електронному каталозі.

Методичне забезпечення туристично-краєзнавчого напрямку роботи в бібліотеці здійснюється шляхом організації та проведення для фахівців бібліотеки семінарів, практикумів та організація, участі у конференціях з цієї тематики. Також респонденти підкреслили, що беруть участь у роботі Міської комісії з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища (при Харківській міській раді), Обласної редакційної колегії з підготовки Харківського тому багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України».

Бібліотека була задіяна у реалізації бібліотечного проєкту "Бібліотечний туризм" (щороку, з 2013 по 2019 р. в межах проведення Шкіл бібліотечного журналіста, Короленківських читань).

Книгозбірня популяризує регіональний туризм у шляхом підготовки книжкових виставок, відео-презентацій з краєзнавчого туризму; проведення екскурсій поза бібліотекою, які ґрунтуються на краєзнавчих ресурсах та краєзнавчих розвідках книгозбірні; підготовки віртуальних та інтерактивних екскурсій (екскурсія-гра, екскурсія-квест, театралізована інтерактивна екскурсія тощо); участі у флешмобах, спрямованих на розкриття туристичного потенціалу краю; проведення масових заходів туристичної тематики спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу. Наприклад, на сайті книгозбірні на головній сторінці розміщено квест «Харків – від Фортеці до столиці»:

Мал. 4

Респондентами зазначено про проведення «Фестивалю науки» (раз на два роки) з тематики „Харків медичний”, „Харків аерокосмічний” та ін.⁵⁸. Проводяться презентації проєктів, мйстер-класи, семінари тощо, а також, наприклад, веломандрівки Національним природним парком «Слобожанський» під гаслом «Активний відпочинок та підтримка екологічної чистоти». Здійснюються презентації видань, присвячених Харківщині, підготовлених істориками, науковцями. Разом з цим, фахівці у відповідях на запитання Анкети про заходи з популяризації локального туризму чомусь не відмітили створення експозицій, музейних кімнат туристичної тематики, хоча досвід такої роботи

⁵⁸ URL: <http://science-festival.blogspot.com/>

висвітлюється у статтях Ю.В. Ходаревої⁵⁹. У цих статтях ХДНБ ім. В. Г. Короленка розглядається як туристичний об'єкт, розкриті також основні результати меморіальної діяльності та науково-дослідної роботи у даному напрямі за останні роки, висвітлено історико-культурну значущість будівлі бібліотеки – пам'ятки архітектури та окреслені перспективні напрямки розвитку бібліотечного туризму в ХДНБ ім. В.Г. Короленка.

Книгозбірня підтримує історико-краєзнавчий, екологічний, зелений, етнографічний туризм.

Бібліотека-респондент співпрацює з туристичними організаціями у наданні інформаційно-пошукових послуг та організація, проведення екскурсій для членів клубів «Краєзнавець», КЛІК, співробітників бібліотеки.

Будівля бібліотеки визначена, як історична споруда, що є зразком архітектурного ансамблю. Книгозбірнею проводяться екскурсії для школярів, студентів, читачів бібліотеки, колег та туристів. Також фахівцями бібліотеки підготовленні цікаві матеріали про історію книгозбірні, викладені у форматі аудіогіду «Про що мовчить бібліотека»⁶⁰: Відповідно до «Положення про надання платних послуг ХДНБ ім. В. Г. Короленка» ця послуга є платною, як і підготовка та надання письмових тематичних, фактографічних та інших довідок для фізичних та юридичних осіб.

Харківська ДНБ ім. В.Г. Короленка не планує організовувати окремо туристично-інформаційний центр, адже вона фактично вже виконує його функції.

⁵⁹ Ходарева, Ю. Популяризація історико-культурного значення бібліотеки музейними засобами: досвід ХДНБ ім. В.Г. Короленка // *Бібліотека в сучасному інформаційному і соціокультурному середовищі: досягнення, виклики і вектори розвитку : матеріали Всеукр. наук. конф., присвяченої 125-річчю від дня заснув. ПОУНБ імені І. П. Котляревського . - Полтава : ТОВ "АСМІ", 2020. - С. 183-190;* Ходарева Ю. ХДНБ ім. В. Г. Короленка як об'єкт бібліотечного туризму (за результатами меморіальної діяльності). *Короленківські читання 2017. «Бібліотеки, архіви, музеї: динамічний розвиток і пошук нових форматів» : матеріали XX Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 26 жовт. 2017 р. У 2 ч. Харків, 2018. Ч. 1. С. 153-164.*

⁶⁰ URL: <https://izi.travel/.../276a-pro-shcho-movchit.../uk>.

Отже, Харківська ДНБ ім. В.Г. Короленка активно розкриває та популяризує туристичний потенціал свого регіону шляхом створення та підтримки власних електронних ресурсів, висвітлює на сайті інформацію про різні види туристичної діяльності та розвиває бібліотечний туризм, організовує й бере участь у конференціях, семінарах з цієї тематики, здійснює проектну діяльність, направлену на розкриття туристичного потенціалу регіону тощо.

Однак, на сайті бібліотеки не виділено окремої сторінки (розділу) де можна знайти усю інформацію щодо туристичного напрямку роботи книгозбірні. Більшість відомостей знаходиться на вебресурсі «Краєзнавство», але для пошуку відповідної теми необхідно переглядати увесь контент, тобто, не вистачає навігації або пошукового вікна, що не є зручним для користувача.

Харківська ОУНБ

У Харківській ОУНБ туристичним напрямом діяльності займаються відділи: краєзнавчий, абонемент, читальна зала. Респонденти зазначили, що бібліотека не здійснює вивчення інформаційних потреб читачів та туристичних, екскурсійних організацій в цьому напрямі роботи і не співпрацюють з останніми.

Відповідно до Анкетних даних пріоритетною формою роботи у напрямі краєзнавчого туризму фахівці бібліотеки визначили бібліографічну діяльність, на другому місці – надання довідкової інформації, на третій позиції – підготовка книжкових виставок з краєзнавчого туризму, далі – надання методичної допомоги, створення електронних БД, на останньому місці – ведення туристичної сторінки.

На запитання по бібліографічну діяльність з туристичного краєзнавства працівники бібліотеки відповіли, що за останні 10 років книгозбірня видала такі видання:

1. *Богодухів: 350 років з часу заснування міста : бібліогр. покажч. /ХОУНБ; уклад. Г.М. Єрофєєва, Л.О. Сашкова. - Харків : ХОУНБ, 2012. - 219 с.: іл.*
2. *Печеніги: до 365-річчя з часу заснування селища : бібліогр. покажч. / ХОУНБ: уклад. : Г.М. Єрофєєва, Л.О. Сашкова . - Харків : ХОУНБ, 2011. - 209 с. : іл.*
3. *Чугуїв: до 375-річчя з часу заснування міста: бібліогр. покажч. / ХОУНБ: уклад. : Г.М. Єрофєєва, Л.О. Сашкова . - Харків : ХОУНБ, 2013. - 352 с. : іл.*
4. *Населенні пункти Харківщини, що входять до туристичного маршруту "Тропами Г. Сковороди" : електр. довідка (2013 р.)*
5. *Знайомтесь: Харківщина" краєзнавче лото (2013 р.) сайт б -ки Сучасний стан краєзнавчих фондів публічних бібліотек Харківської області : (матеріали регіон. дослідж.) / Департамент культури і туризму Харків. облдержадмін., ХОУНБ; уклад.: Г.М. Єрофєєва, Л.О. Сашкова. - Харків, ХОУНБ 2015. - 354 с.*
6. *Символіка Харківської області (герб, прапор, гімн області та районів) : бібліогр. покажч. / Упр. культури і туризму Харків. облдержадмін., Харків. ОУНБ; уклад. Н.І. Грайворонська. - Харків, ХОУНБ, 2018. - 157 с. : іл.*
7. *"Легенди Слобожанщини в газетному репортажі" : огляд-презентація / підгот. Л.О. Сашкова. - Харків., 2019. - 3.с.*
8. *"Національні природні парки Харківської області", "Пам'ятки садово-паркового мистецтва та садиби нашої області", "Храми та монастирі Харківщини" : віртуальні прогулянки / підгот. Н.І. Грайворонська. - Харків: ХОУНБ, 2020. - сайт "Фестивальний вінок Харківщини" :, "*

9. *Тут все історією дихає, тут пам'ять народу живе" : презентації з культурного життя області / підгот. Н.І. Грайворонська. - Харків, ХОУНБ, 2020. - сайт*

10. *У Фейсбуці упродовж 2020 р. підготовлено публікації #мандруємо Харківщиною*

У бібліотеці створюється електронна вебсторінка «Харківщина» (нова версія сторінки у розробці (04.06.21р.). На сторінці можна перевірити свої знання у «Туристичному on-line лото «Знайомтесь Харківщина», дізнатися про «Нові пам'ятки культури Харківщини», тощо.

Книгозбірня брала участь у таких туристичних проєктах: 2011 - 2014 рр. "Туризм на Харківщині: методика і рекомендації для туристсько-інформаційних пунктів", у регіонально-тренінговому центрі проводились майстер-класи у рамках проєкту з відкриття ТІП (туристично-інформаційних пунктів) у бібліотеках області. У 2019 р. реалізовується проєкт "Тропою легенд Слобожанщини".

Бібліотека, згідно з відповідями на Анкету, здійснює популяризацію локального туризму шляхом підготовки книжкових виставок, зокрема, [«Ми в цьому місті живемо...»](#), відео-презентацій з краєзнавчого туризму, наприклад, [«Віртуальні прогулянки Харківщиною та книгосховищем ХОУНБ»](#). Бере участь у флешмобах, спрямованих на розкриття туристичного потенціалу регіону, проводить масові заходи з популяризації туризму спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу. Бібліотекою підтримується історико-краєзнавчий, етнографічний, екологічний та зелений туризм.

Методична робота з туристичного краєзнавства ведеться традиційно: створюються методичні рекомендації, відбувається організація семінарів та практикумів для працівників бібліотек, організовуються конференції з цієї тематики.

На окреме запитання Анкети - «Чи співпрацює бібліотека з туристичними та екскурсійними організаціями?» респонденти відповіли «Так» - у напрямі створення спільних проєктів та надання інформаційних послуг. Однак, є деяка неточність у відповідях, адже респонденти не позначили цю форму роботи у 4 питанні Анкети.

Бібліотека має особливе розташування, знаходиться в історичному та культурному центрі міста. Разом з цим екскурсії в бібліотеці та поза нею не проводяться.

З 2016 р. з ініціативи Харківського обласного інформаційно-туристського центру **на базі бібліотечного регіонального центру "Харківщина" відкрито Туристсько-інформаційний пункт.**

Харківська ОУНБ активно розвиває бібліографічну діяльність з краєзнавчого туризму, має свою електронну вебсторінку «Харківщина», яка стисло презентує туризм в регіоні. Книгозбірня бере участь у туристичних проєктах, популяризує історико-краєзнавчий, етнографічний, зелений, екологічний туризм, готує книжкові виставки та відео-презентації тощо. Разом з тим, Бібліотека не здійснює екскурсійну діяльність, є і деякі розбіжності у відповідях на запитання Анкети. На сайті книгозбірні, на думку експертів, для пересічного користувача замало інформації з туристичного напрямку роботи.

Херсонська ОУНБ ім. Олеса Гончара

Згідно з відповідями на Анкету, туристичним напрямом роботи у Херсонській ОУНБ займаються відділ краєзнавства, відділ документів іноземними мовами, відділ соціокультурної діяльності, науково-методичний відділ. Працівники бібліотеки не здійснюють вивчення інформаційних потреб з туризму користувачів книгозбірні та туристичних організацій.

Респонденти не розставили пріоритети роботи у напрямі краєзнавчого туризму, зазначивши, що використовують такі форми роботи: надання довідкової інформації туристичного спрямування, організація книжкових виставок та масових заходів (туристично-краєзнавчі подорожі, екскурсія бібліотекою, віртуальні екскурсії містом (регіоном) й історико-культурними місцями, природно-рекреаційними зонами тощо), надання методичної допомоги, бібліографічна діяльність, спрямована на розкриття туристичного потенціалу регіону та співпраця з різними організаціями.

Бібліографічну діяльність бібліотеки з туристичного краєзнавства фахівці книгозбірні ілюструють такими посібниками: щоквартальний бібліографічний покажчик «Література про Херсонську область» (розділ «Туризм»), візитівка-календар «Херсонській ОУНБ ім. Олеся Гончара - 140 років», інформаційні листівки «Запрошуємо до інформаційно-ресурсного центру «Вікно в Америку ім. Дж. П. Джонса»», «Проект екскурсій нового покоління «Міфи та бувальщини міста «Річкової зірки»», «Бельведер «Річкової зірки»» (знаходиться на порталі «Арткавун»)
<http://artkavun.kherson.ua/ua-belvedernyie-ekskursii.htm> .

Книгозбірня створює власні електронні ресурси про туристичні об'єкти, туристичну інфраструктуру регіону:

- Інформаційний Херсонський вебпортал [«Арт-кавун»](#), де на головній сторінці розміщено проєкт [«Туризм, відпочинок і розваги Херсона на одному порталі»](#). Інформаційний проєкт містить розділи, за якими легко зорієнтуватися та вибрати необхідне, наприклад, види туризму (зелений, водний, кінний, екстремальний тощо), а також «Заповідники Херсону», «Музеї», «Бази відпочинку», мисливство, рибалка та багато іншого.
- Віртуальний проєкт [«Краєзнавство Таврії»](#) на якому можна ознайомитися з краєзнавчою інформацією у тому числі туристичного напрямку, наприклад, «Вулицями Херсону», «Краєвиди Херсонщини», вікторина «Старовинні будівлі Херсону» тощо.

- Експрес-путівник по місцевих ресурсах: дозвілля та туризм (<https://lib.kherson.ua/dozvillya-turizm.htm>) – знаходиться у розділі «Ресурси Інтернет» - зібрано посилання на вебсторінки туристичних фірм, агентств та бюро, готелів, кінотеатрів, музеїв, театрів тощо.
- Онлайн-проект «[Херсонщина: Туристичний навігатор](https://lib.kherson.ua/khtravel.htm)» (<https://lib.kherson.ua/khtravel.htm>) – знаходиться у розробці (на 31.05.21р.), можна лише ознайомитися зі структурою сторінки до якої входять такі розділи : «Херсонщина», «Види туризму», «Де зупинитися», «Де поїсти», «Що подивитися», «Транспорт», «Маршрути» тощо.
- Віртуальний музей «Європейці в Таврії» (<http://eurotavr.artkavun.kherson.ua/>) – знаходиться на сторінці проекту «Арткавун» є спільним проектом Херсонської ОУНБ з Херсонським міським громадським об'єднанням «Інформаційний центр підтримки малого бізнесу та інновації». Метою проекту є привернення громадськості до особистостей пов'язаних з Північною Таврією.

Бібліотека-респондент, відповідаючи на запитання про методичне забезпечення краєзнавчого туризму, відзначила, що проводить семінари та практикуми для працівників бібліотек, організовує та бере та участь у конференціях, проводить навчання та інформування усіх бажаючих щодо основ ведення туристичної діяльності. Разом з партнерами започатковано екскурсійний проект «Міфи та бувальщини міста «Річкової зірки» - проведення тренінгів для бібліотекарів з підготовки екскурсоводів, здійснюється розробка авторських бейльведерних екскурсій. Проводиться навчання працівників книгозбірні на курсах: підготовки фахівців туристичного супроводу за напрямом «Екскурсовод» (прослуховування теоретичного курсу, розробка авторських екскурсій та їх захист, отримання диплому з правом проведення екскурсій), організованих Департаментом зовнішньоекономічної діяльності, туризму та курортів обласної державної адміністрації та Державним підприємством «Навчально-консультаційний центр по туризму» при Міністерстві

культури України з отримання кваліфікації гідів та підвищення кваліфікації гідів у партнерстві з Всеукраїнською асоціацією гідів та Херсонською обласною державною адміністрацією

Популяризація регіонального (локального) туризму Херсонською ОУНБ здійснюється за допомогою книжкових виставок, відео-презентацій з краєзнавчого туризму проведення екскурсій поза бібліотекою, які ґрунтуються на краєзнавчих ресурсах та краєзнавчих розвідках бібліотеки. Це, зокрема, Онлайн вікторина [«А ви знаєте всі українські пам'ятки»](#), [краєзнавчі квести, мандрівки](#) (сторінка відділу краєзнавства), надзвичайно змістовні розділи «Арткавун», «Краєзнавство Таврії». На інформаційному порталі «Арткавун» є посилання на дитячий, сімейний туристичний клуб «[Робінзон](#)»), масові заходи з популяризації туризму спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу. Крім того, це і проведення щорічних міських конкурсів для учнівської молоді «Знавці міста Херсона», «Юні екскурсоводи Херсона», «Козацькими стежинами» (спільно з Будинком дитячої та юнацької творчості), організація та проведення Історичного науково-популярного фестивалю «Legio Historica. Херсон», який об'єднує людей, що цікавляться науково-популярною історією (у співпраці з громадською організацією «Likбез. Історичний Фронт» (м. Київ).

Також книгозбірня підтримує історико-краєзнавчий, літературний, зелений, етнографічний та гастрономічний напрями туристичної діяльності.

Бібліотека у 2011 році брала участь у Міжнародному туристичному форумі «Розвиток екологічного туризму в країнах Чорноморського басейну: нові технології та економічні моделі», у 2012 р. – екскурсійному проєкті нового покоління «Міфи та бувальщини міста «Річкової зірки», у 2019 р. – у I-му Херсонському морському фестивалі ім. Дж. П. Джонса.

Екскурсійна діяльність є платною послугою. Як зазначено респондентами, екскурсантами є школярі, студенти, читачі бібліотеки та туристи. За анкетними даними, платною є і підготовка тематичних довідок.

Будівля Херсонської ОУНБ є зразком архітектурного ансамблю, знаходиться в культурному центрі міста та має оригінальний, цікавий, дизайнерський простір.

Бібліотека співпрацює з туристичними та екскурсійними організаціями, здійснюючи пошук інформації та створюючи спільні туристичні проекти.

Херсонська ОУНБ планує створити на базі книгозбірні туристично-інформаційний центр. Як відповіли респонденти в Анкеті: «Наразі триває збір інформації для створення окремого розділу-каталогу гідів та екскурсоводів Херсонщини на веб-порталі «Арт-Кавун», де усі, хто планує відвідати Херсонщину зможуть знайти контакти професійного гіда».

Таким чином, аналіз показав, що Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара бере активну участь у розкритті та підтримці туристичної привабливості свого регіону: здійснює проєкту діяльність у туристичному напрямі, співпрацює з туристичними організаціями, створює та модерує власну туристичну сторінку на інформаційному вебпорталі «Арт-Кавун», впроваджує електронні ресурси туристичної тематики, активно здійснює методичне забезпечення (проводить навчання, бере участь у конференціях та міжнародних проєктах), підтримує туристичні гуртки та туристичні організації, висвітлюючи інформацію про них на своєму сайті тощо. Утім, певна частина інформації на сайті бібліотеки не розкрита, або ж її важко знайти пересічному користувачу. Наприклад, навіть авторам цього дослідження в процесі звіряння анкетних відповідей з інформацією на сайті бібліотеки було складно знайти відомості про такі важливі й цікаві заходи як: «Знавці міста Херсона», «Юні екскурсоводи Херсона», «Козацькими стежинами» та фестиваль «Legio Historica.

Херсон». Разом з цим, зважаючи на усі результати дослідження загалом, Херсонська ОУНБ є однією з тих книгозбірень, яка цікаво презентує туристичний потенціал свого регіону.

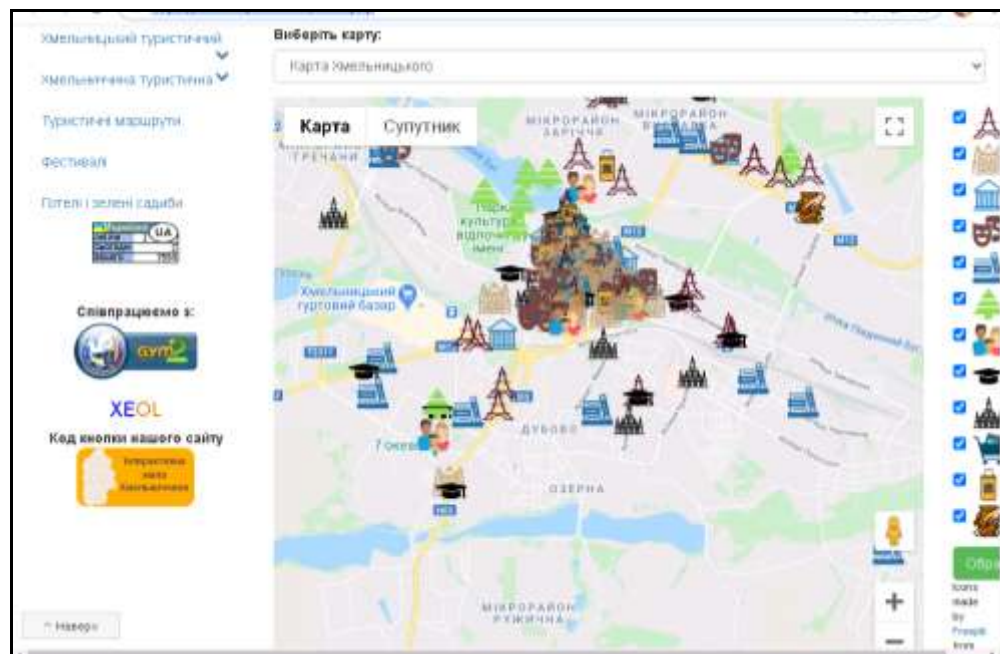
Хмельницька ОУНБ

У Хмельницькій ОУНБ туристичним напрямом діяльності займаються краєзнавчий відділ, а також читальна зала гуманітарного профілю, відділ виробничої літератури, відділ наукової інформації та бібліографії. Книгозбірня вивчає інформаційні потреби користувачів у туристичному напрямі та співпрацює з туристичними й екскурсійними організаціями, надаючи їм пошуково-інформаційні послуги. Бібліотека-респондент в Анкеті не визначила пріоритети роботи у напрямі краєзнавчого туризму, а лише позначила, які форми роботи використовує:

- бібліографічна діяльність, спрямована на розкриття туристичного потенціалу регіону;
- надання довідкової інформації туристичного напрямлення свого регіону;
- надання методичної допомоги;
- книжкові виставки та масові заходи (туристично-краєзнавчі подорожі, екскурсія бібліотекою, віртуальні екскурсії містом (регіоном) та/або історико-культурними місцями, природно-рекреаційними зонами тощо);
- співпраця з різними організаціями (закладами культури, заповідниками, туристичними організаціями тощо).

Бібліотека бере участь у проєкті [«ІНТЕРАКТИВНА КУЛЬТУРНО-ТУРИСТИЧНА МАПА ХМЕЛЬНИЧЧИНИ»](#), посилання розміщується на сторінці Блогу відділу науково-методичної роботи та інновацій у бібліотечній справі. Даний сайт створюється учасниками проєкту – учнями гімназії №2 м. Хмельницького в рамках освітньої програми «Історія моєї громади. Минуле для спільного майбутнього» та у межах проєкту «Конкурс з історії в Білорусії, Грузії, Молдові та

Україні». Хмельницька ОУНБ бере участь в цьому проєкті, шляхом внесення на сайт інформації про історію та діяльність публічних бібліотек області. На сайті можна переглянути інформацію не лише про бібліотеки, але і про всю культурну спадщину Хмельницької області: пам'ятки архітектури, музеї, театри, парки, храми, замки та фортеці готелі й зелені садиби тощо (див. Мал. 5).

Мал. 5

За останні 10 років, згідно з відповідями на Анкету, бібліотека видала три бібліографічних видання з туристичного краєзнавства:

- *Рекреаційні історико-архітектурні ресурси Хмельниччини: реком. бібліогр. покажч. / Упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. Вип. 2. – Хмельницький, 2010. – 48 с.*
- *Туризм: соціально-економічні аспекти та види: реком. бібліогр. покажч. 2-е вид. перероб. і доп. / Упр. культури, національностей релігій та туризму Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ. – Хмельницький, 2017. – 32 с.*
- *Сакральні пам'ятки Хмельниччини: довід.-бібліогр. вид. / Упр. культури, національностей, релігій та туризму Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ / уклад. В. Мельник. – Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2018. – 68 с.*

Методичне забезпечення туристично-краєзнавчого напрямку роботи в Бібліотеці здійснюється шляхом організації семінарів та практикумів для працівників бібліотеки, організації та участі у конференціях з цієї тематики, навчання та інформування власників садиб та усіх бажаючих щодо основ ведення туристичної діяльності. *В процесі вивчення джерельної бази виявлена публікація зав. відділу виробничої літератури Г.А. Босюк „Зелений туризм” у контексті діяльності публічних бібліотек”⁶¹. Насправді це ґрунтовна **консультація**, метою якої автор визначила „надати методичну допомогу працівникам бібліотек області в територіальних громадах зорієнтуватися в інформаційно-туристичній діяльності, інтегрувати бібліотеку як заклад культури у сферу сільського зеленого туризму» т. ін.*

⁶¹ Босюк, Г. А. «Зелений» туризм в контексті діяльності публічних бібліотек: [консультація] // *Аспекти діяльності публічних бібліотек : збірник матеріалів / Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка . - Хмельницький : ФОП Стрихар А.М., 2020. - С. 122-127*

Відповідаючи на запитання про популяризацію регіонального туризму, респонденти відмітили, що здійснюють підготовку книжкових виставок, відео-презентацій з краєзнавчого туризму, наприклад «Краю мій, моя Батьківщино», «До дня пам'яток історії та культури»; організують віртуальні та інтерактивні екскурсії (екскурсія-гра, екскурсія-квест, театралізована інтерактивна екскурсія тощо), ведення дискусій на туристичну тематику у соціальних мережах щодо обговорення історії краю, історико-культурних об'єктів, рекреаційних зон тощо; підтримують діяльність туристичних клубів та надають приміщення бібліотеки для таких клубів; проводять масові заходи з популяризації туризму спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу.

Також фахівці Хмельницької ОУНБ зазначили, що бібліотекою підтримується історико-краєзнавчий, екологічний, літературний, зелений та етнографічний туризм.

Книгозбірня як туристичний, культурний об'єкт знаходиться в історичному центрі міста та є історичною будівлею. Бібліотекою проводяться екскурсії на платній основі. Екскурсантами є школярі, студенти, бібліотекарі, особи з різних організацій, що централізовано прийшли до книгозбірні на екскурсію, туристи та іноземці.

Оскільки у місті Хмельницькому вже діє туристично-інформаційний центр, то Хмельницька ОУНБ не планує створення такого центру.

Загалом, Хмельницька ОУНБ тримає в полі зору тему регіонального туризму: здійснює її методичне та інформаційно-бібліографічне забезпечення, охоплює різні напрями туристичної діяльності із використанням бібліотечних методів роботи, проводить конференції, навчання працівників тощо. Однак, на сайті Бібліотеки мало популяризується відповідна інформація, не ведеться власна туристична сторінка, а лише подається посилання на сторінку сайту «Інтерактивна культурна-туристична мапа Хмельниччини», в проєкті якого задіяна книгозбірня.

Недостатньо на сайті представлені віртуальні книжкові виставки та інформація про масові заходи з туристичної тематики, не висвітлюється інформація про екскурсії бібліотекою та містом.

Черкаська ОУНБ ім. Т.Г. Шевченка

Бібліотека не надіслала відповіді на Анкету, однак моніторинг краєзнавчого контенту, розміщеного на її сайті, показав, що Черкаська ОУНБ приділяє належну увагу популяризації регіонального туризму. У розділі „Краєзнавство Черкащини” є рубрика „Черкащина віртуальна”, яка містить цікаві й актуальні ресурси. Це, зокрема „Віртуальні мандрівки Черкащиною” (Мал. 5):

Інформаційно-культурний центр «Вікно в Америку» Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка пропонує цикл «Віртуальні мандрівки Черкащиною». Черкащина – це регіон з багатою історією, неймовірною силою та енергетикою.

Ласкаво просимо до подорожі мальовничою Черкащиною.

Черкаси [<< детальніше >>](#)

Музичний коледж імені С.С. Гулака-Артемівського [<< детальніше >>](#)

Найвизначніші місця Канева [<< детальніше >>](#)

Мальовничі місця Корсунь-Шевченківського [<< детальніше >>](#)

Мальовничі місця Золотоноші [<< детальніше >>](#)

Найвизначніші місця Кам'янки [<< детальніше >>](#)

Найцікавіші місця Умані [<< детальніше >>](#)

Найвідоміші місця Шполи [<< детальніше >>](#)

Віртуальна мандрівка Смілою [<< детальніше >>](#)

Найцікавіші місця Маньківки [<< детальніше >>](#)

Найцікавіші місця Драбова [<< детальніше >>](#)

Рубрика „**Туристичні маршрути Черкащини**” розкриває такі теми:

Золота підкова Черкащини: туристичний маршрут очима IGotoWorld.com [Детальніше...>>](#)

Туристичні маршрути «НЕВІДОМА ЧЕРКАЩИНА» [Детальніше...>>](#)

Туристичний маршрут по Черкащині [Детальніше...>>](#)

Тижневий тур «Черкащина 365» [Детальніше...>>](#)

Маршрути Черкащини: ua_travels — LiveJournal [Детальніше...>>](#)

10 маршрутів осінньою Черкащиною [Детальніше...>>](#)

Тури по Черкащине | NamiTours.com – Автобусные туры...[Детальніше...>>](#)

Черкащина – Екскурсії в Черкаську область EtnoSvit [Детальніше...>>](#)

Рубрика «**Вулиці нашого міста**»:

Передмова [Детальніше.. >>](#)

Вулиця Святотроїцька (колишня Кірова) [Детальніше.. >>](#)

Вулиця Дахнівська Січ (колишня Ворошилова) [Детальніше.. >>](#)

Вулиці Гуржіївська та Самійла Кішки (колишня Рози Люксембург) [Детальніше.. >>](#)

...

Старі та нові назви вулиць м. Черкаси [Детальніше.. >>](#)

Площі м. Черкаси [Детальніше.. >>](#)

Науково-популярні фільми про м. Черкаси (програма "На районі") [Детальніше.. >>](#) Мал. 6

Доступ до цих ресурсів здійснюється дуже легко з головної сторінки сайту Бібліотеки, і дублюється у підрозділі „Вікно в Америку” (рубрика „Черкащина”).

Чернівецька ОУНБ ім. М. Івасюка

Фахівці Чернівецької ОУНБ відповіли, що туристичним напрямом діяльності займаються різні відділи бібліотеки у координації - краєзнавчий відділ, відділ документів економічних, технічних та природничих наук, відділ мистецтв, редакційно-видавничий відділ, відділ інформаційних технологій та електронних ресурсів, відділ абонементу, філіал обслуговування для юнацтва.

Респондентами не було визначено пріоритетність у формах роботи з краєзнавчого туризму, а лише виділено ті напрями, які використовуються: бібліографічна діяльність, спрямована на розкриття туристичного потенціалу регіону, надання довідкової інформації туристичної тематики; надання методичної допомоги; організація книжкових виставок та масових заходів, співпраця з різними організаціями (закладами культури, заповідниками, туристичними організаціями тощо). Разом з цим, в Анкеті зазначено, **що за останні 10 років книгозбірнею не видано жодного інформаційного та**

бібліографічного видання з краєзнавчого туризму. Бібліотека немає власних електронних ресурсів, баз даних, вебсторінок туристичного напрямку.

Методичне забезпечення краєзнавчо-туристичного напрямку роботи здійснюється шляхом створення методичних рекомендацій; організації семінарів та практикумів, конференцій туристичної тематики для працівників бібліотек; навчання та інформування власників садиб та усіх бажаючих щодо основ ведення туристичної діяльності. Зазначено про організацію проекту «Буковина в бібліомаршрутах» (2017-2021 рр.) та конкурс туристичних маршрутів «Слідами Букової землі», організація Ярмарку «Це цікаво місцевій громаді». Однак, моніторинг сайту книгозбірні показав, що інформацію про згаданий проєкт та заходи на вебсторінці Чернівецької ОУНБ вдається знайти лише шляхом вводу назви цих подій у пошукове поле. Зазвичай, відомості про ці події розміщуються у розділі «Новини» та через деякий час просто «падають» в архів.

Згідно з анкетними даними, Бібліотека популяризує локальний туризм, використовуючи книжкові виставки (станом на 10.06.21 на сайті бібліотеки не знайдено), відео-презентації з краєзнавчого туризму; створення експозицій, музейних кімнат з туристичної тематики; проведення екскурсій поза бібліотекою, які ґрунтуються на краєзнавчих ресурсах та краєзнавчих розвідках бібліотеки; підготовку віртуальних та інтерактивних екскурсій (станом на 10.06.21 інформацію про це на сайті бібліотеки не знайдено). Також проводяться дискусії на туристичну тематику у соціальних мережах, обговорення історії краю, історико-культурних об'єктів, рекреаційних зон тощо. У відповідях на Анкету респонденти зазначають про участь у флешмобах, спрямованих на розкриття туристичного потенціалу краю; організацію діяльності туристичного клубу «Буковинська дефіляда»; проведення масових заходів з популяризації туризму спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу та беруть участь у I-IV Буковинських туристичних ярмарках.

Мал. 7

Бібліотекою підтримується історико-краєзнавчий, етнографічний, літературний, екологічний, зелений туризм.

Чернівецька ОУНБ співпрацює з екскурсійними та туристичними організаціями у напрямі створення спільних проєктів та надані інформаційно-пошукових послуг. Здійснюється вивчення інформаційних потреб користувачів та туристичних організацій. Бібліотекою проводяться екскурсії: екскурсантами є туристи, читачі, школярі, студенти, особи з різних організацій та бібліотекарі. Надання довідкової інформації туристичного напрямку та екскурсійні послуги відбуваються на платній основі.

Чернівецька ОУНБ, згідно з відповідями на Анкету, планує створити Інформаційно-туристичний центр після проведення капітального ремонту будівлі книгозбірні.

Разом з цим, на сайті бібліотеки інформацію про туристичну привабливість краю знайти складно - немає окремої сторінки/розділу туристичного напрямку, немає електронних ресурсів та баз даних, інформацію про зазначені в Анкеті проєкти та події можна знайти лише через «пошукове вікно», знаючи їх назву або шляхом перегляду новин бібліотеки. Бібліографічні та інформаційні видання з краєзнавчого туризму книгозбірнею за останні 10 років не видавалися. На думку експертів, для відкриття на базі Чернівецької ОУНБ інформаційно-туристичного центру необхідно, в першу чергу, створити на сайті книгозбірні окрему сторінку/розділ туристичної тематики та розміщувати там усю інформацію для розкриття туристичної привабливості регіону (екскурсії, краєзнавчі заходи, пов'язані з популяризацією туризму в регіоні, інформацію про туристичну інфраструктуру, туристичні об'єкти та ресурси регіону тощо).

Чернігівська ОУНБ

У Чернігівській ОУНБ туристичним напрямом діяльності займаються: відділ краєзнавства, відділ документів із гуманітарних наук, відділ документів з економічних, технічних, природничих та сільськогосподарських наук, відділ мистецтв, відділ наукової інформації та бібліографії. Книгозбірня вивчає інформаційні потреби користувачів та туристичних організацій та співпрацює з екскурсійними та туристичними організаціями, надаючи їм інформаційно-пошукові послуги.

Згідно з анкетними даними пріоритетною формою роботи у напрямі краєзнавчого туризму фахівці бібліотеки визначили надання довідкової інформації туристичної тематики. Далі за пріоритетом йдуть: бібліографічна діяльність, спрямована на розкриття туристичного потенціалу регіону; книжкові виставки та масові заходи (туристично-краєзнавчі подорожі, екскурсія бібліотекою, віртуальні екскурсії містом (регіоном) та історико-культурними місцями, природно-рекреаційними зонами тощо); співпраця з різними організаціями (закладами культури, заповідниками, туристичними

організаціями тощо). На останню позицію фахівці Бібліотеки поставили надання методичної допомоги, хоча Чернігівська ОУНБ одна з небагатьох книгозбірень, яка нещодавно випустила електронний методичний poradnik «Краєзнавчо-бібліотечний туризм»⁶²)

Книгозбірня щорічно видає бібліографічний покажчик «Література про Чернігівську область», де є розділ «Туризм».

Чернігівська ОУНБ активно популяризує локальний туризм: готує книжкові виставки, відео-презентації з краєзнавчого туризму, наприклад, «Віртуальна подорож бібліотеками Чернігівщини», «[Невигадані історії про стародавнє місто](#)» тощо; організовує проведення масових заходів туристичної тематики спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу, а також респонденти акцентували на створенні історико-туристичної вікторини у рамках бібліотечних краєзнавчих уроків (на сайті бібліотеки інформацію не знайдено). Книгозбірня підтримує історико-краєзнавчий, зелений та літературний туризм.

Бібліотекою проводяться екскурсії, дана послуга є платною. Екскурсантами є школярі й студенти, колеги з інших бібліотек.

Бібліотека у 2019 році взяла участь у проєкті управління культури та туризму Чернігівської міської ради щодо створення та упорядкування інформації про туристичні об'єкти Чернігова, у результаті чого Чернігівську ОУНБ ім. В.Г. Короленка включено до каталогу туристичних об'єктів міста Чернігів. Будівля бібліотеки знаходиться в історико-культурному центрі міста та є історичною будівлею, зразком архітектури. Також, фахівці книгозбірні зазначили, що для залучення туристів бібліотека планує працювати над проєктом «Віртуальна бібліотека чернігівської фотографії», який,

⁶² URL:http://libkor.com.ua/php/metod_mat_files/Kraeznavcho-bibliotechij_turizm.pdf

зокрема, передбачає створення всесвітньо доступного електронного ресурсу унікальної фотографії історичних об'єктів різних періодів.

Отже, Чернігівська ОУНБ систематично здійснює бібліографічне забезпечення туристичної сфери в рамках щорічного видання «Література про Чернігівську область» у розділі «Туризм». Є доступ до БД «Краєзнавче розмаїття Чернігівщини»/«Пам'ятні місця». Бібліотека надає відповідну методичну допомогу: на сайті розміщено електронний порадник з бібліотечного туризму, проводяться обласні краєзнавчі науково-практичні конференції, на яких обговорюються і туристичні аспекти бібліотечної роботи .

Однак, потенціал Чернігівської ОУНБ у туристичному напрямі роботи у повному обсязі не розкривається: на час проведення моніторингу на вебсайті не було окремої сторінки/розділу про туризм, не оновлювалась інформація щодо туристичної інфраструктури регіону, туристичних об'єктів та ресурсів.

Загалом, дослідження ресурсного потенціалу з підтримки вітчизняного туризму у регіональних бібліотеках України засвідчило необхідність постійної уваги до якості формування краєзнавчого контенту в електронному просторі відповідно до об'єктивних умов та сучасних потреб користувачів.

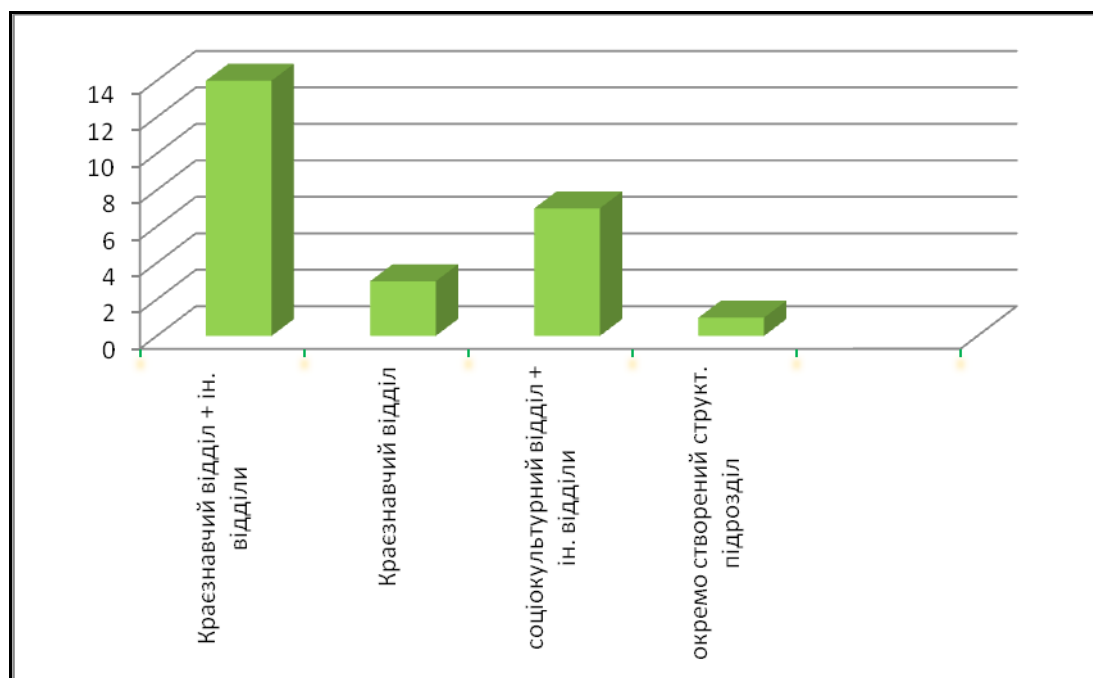
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Вивчення джерельної бази дослідження показало зростання інтересу бібліотечних установ до туристичної діяльності в останні роки. У фахових виданнях з'явилося багато публікацій досвіду з бібліотечно-інформаційного забезпечення туризму, зокрема, у сфері розвитку місцевого туризму, що тісно пов'язаний із краєзнавчою роботою бібліотек. Ця тематика присутня у бібліотечних проектах, інформаційних продуктах та послугах. На наукових конференціях, семінарах регулярно обговорюються досвід роботи та тенденції інноваційної активності бібліотек у сфері туризму.

2. Моніторинг контенту туристичної тематики на сайтах усіх регіональних бібліотек України з точки зору пересічного користувача засвідчив, що склад та обсяги цього контенту неоднакові, книгозбірні по-різному висвітлюють дану тематику: у спеціальних розділах сайту, іноді, й у розділі «Проекти», блогах, електронних бібліотеках, тематичних базах даних, соціальних мережах тощо, а також використовують посилання на відповідні зовнішні ресурси. Часто інформація з туризму подається в новинах і залишається в архіві цієї вебсторінки. В деяких випадках відповіді на анкетні питання не знаходили підтвердження в процесі моніторингу (Чернівецька, Чернігівська ОУНБ).

3. У результаті статистичного аналізу відповідей регіональних книгозбірень, які взяли участь у опитуванні щодо організації роботи з досліджуваного питання (21 бібліотека), з'ясовано, що на краєзнавчі структурні підрозділи цих установ покладено провідну роль у роботі з підтримки, розвитку та популяризації туризму в регіоні: у переважній більшості бібліотек-респондентів туристичним напрямом роботи займаються краєзнавчі відділи бібліотек у співпраці з іншими структурними підрозділами (Мал. 8). Волинська, Дніпропетровська та Житомирська ОУНБ зазначили, що цим

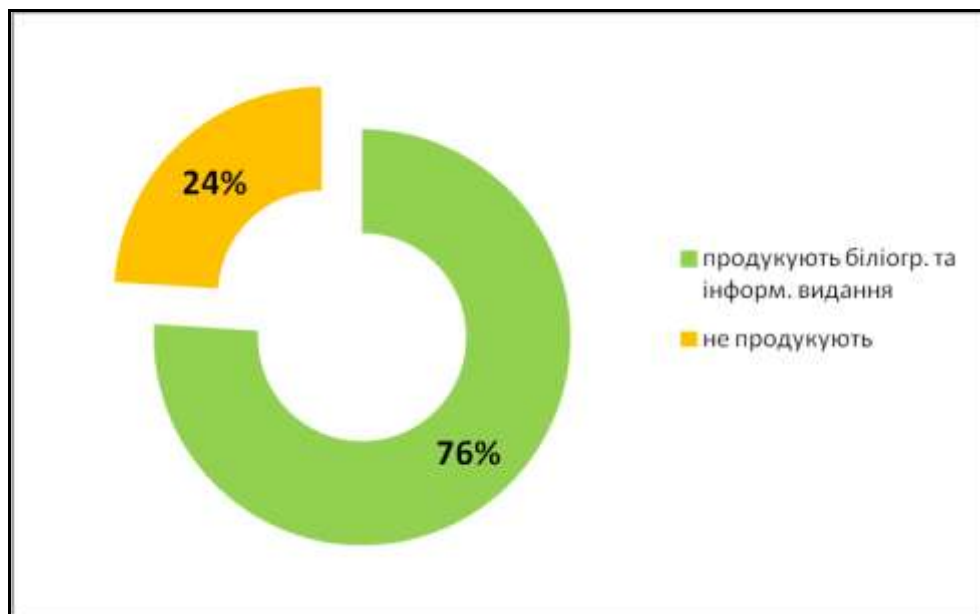
напрямом займається лише краєзнавчий відділ. 7 книгозбірень відмітили роботу соціокультурного відділу у координації з краєзнавчим та іншими підрозділами. В Одеській національній науковій бібліотеці виокремлено самостійний структурний підрозділ (відділ зовнішніх комунікацій та маркетингу), який веде туристичний напрям роботи теж у координації з усіма відділами книгозбірні.

Мал. 8

4. За наслідками анкетного опитування переважна більшість регіональних бібліотек збирає туристичні матеріали та створює власні інформаційні, бібліографічні видання - 76% (Мал. 9). Визначено також, що майже всі бібліотеки виділяють розділ про туризм у своїх щорічних краєзнавчих бібліографічних посібниках. Загалом, за останні 10 років

бібліотеки продукували від 2 до 20 красназавчих видань, які висвітлювали туристичну тематику. Жодного з таких видань у відповідях на питання не назвали 5 бібліотек-респондентів (Житомирська, Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька ОУНБ та ХДНБ ім. В. Г. Короленка).

Мал. 9

5. Пріоритетними формами роботи з туристичного красназавства та туризму половина регіональних книгозбірень назвала бібліографічну діяльність та організацію книжкових виставок. Далі бібліотеки-респонденти пріоритетність розподілили таким чином: надання довідкової інформації та методичної допомоги з туристичного напрямку роботи, співпраця з туристичними, екскурсійними та культурними організаціями свого краю. Найменш популярною формою виявилось створення баз даних та туристичних вебсторінок на сайтах книгозбірень (Мал. 10).

Кілька бібліотек-респондентів (Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька ОУНБ) не визначали таку пріоритетність в Анкеті, а лише відмітили форми, які використовують у своїй діяльності. При цьому майже всі бібліотеки мають на сайтах електронні інформаційні ресурси з питань туризму, включають їх до краєзнавчих розділів або висвітлюють відповідну інформацію в окремих краєзнавчих блогах та на регіональних інформаційних порталах.

Мал. 10

6. Більшість бібліотек в останні 10 років приділяли належну увагу проєктній діяльності, яка направлена на розкриття туристичної привабливості регіону (Мал. 11).

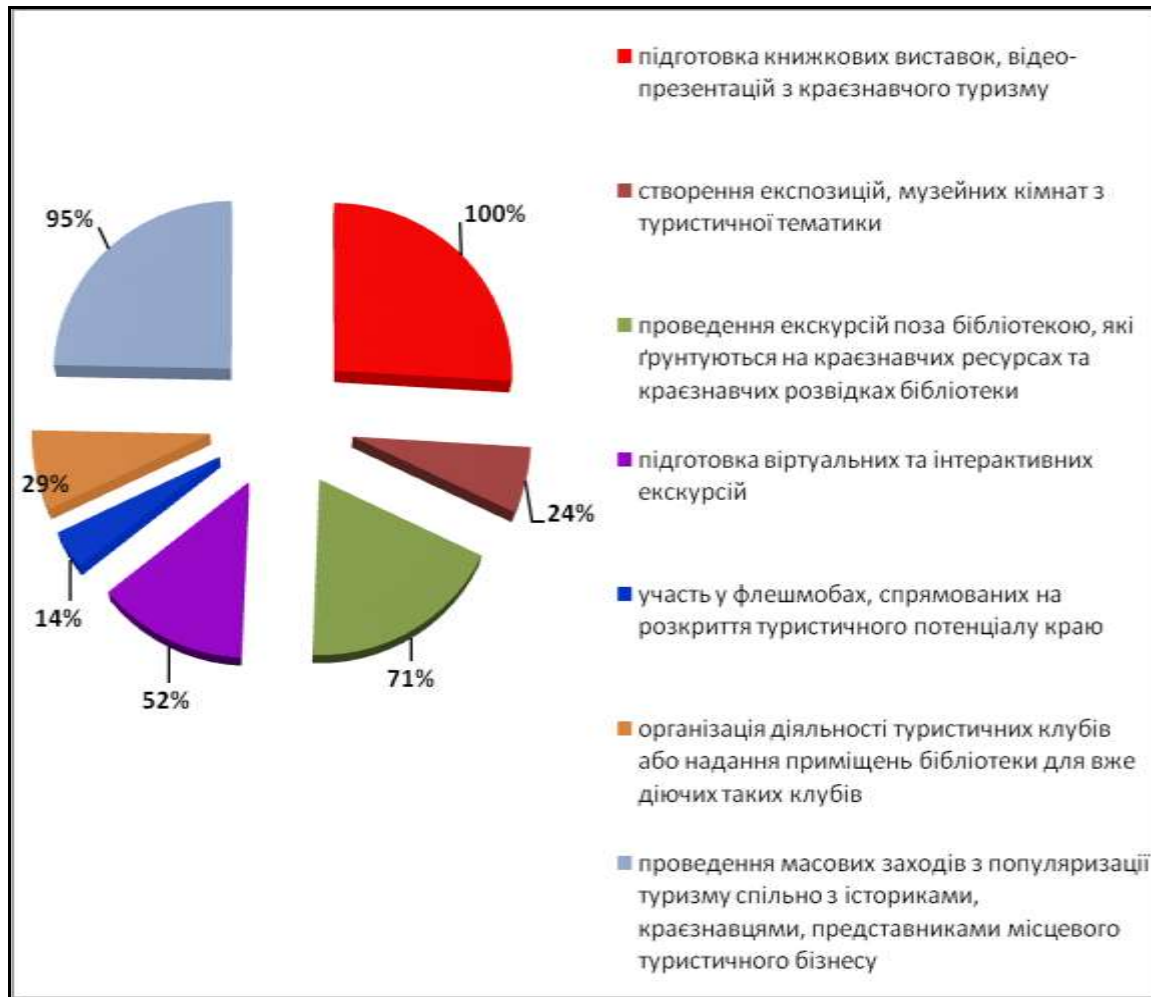

Мал. 11

Як правило, книгозбірні впроваджували по 2-4 проєкта за означений період. Найбільше проєктів туристичної тематики реалізувала Дніпропетровська ОУНБ – 27. Чотири регіональні книгозбірні України (Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Тернопільська ОУНБ) не брали участі у реалізації жодного туристичного проєкта.

7. ОУНБ України використовують різні форми та методи роботи щодо популяризації історико-культурних, архітектурних, природних багатств свого регіону, привертаючи увагу до маловідомих об'єктів культурної спадщини. Одною з таких форм роботи у визначеному напрямі діяльності є проведення просвітницьких заходів, які підштовхують

різні верстви населення до подорожування своєю місцевістю, регіоном та пізнанні її культурних, історичних та природних цінностей. Регіональні бібліотеки задля цього утілюють, як традиційні так й інноваційні методи роботи: створюють книжкові виставки та проводять масові заходи з популяризації туризму спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу. Майже всі книгозбірні здійснюють екскурсійну діяльність, яка ґрунтуються на краєзнавчих ресурсах та краєзнавчих розвідках бібліотеки. Половина з опитаних бібліотек розробляє віртуальні та інтерактивні екскурсії. Менш популярною формою роботи у даному напрямі респонденти визнали створення експозицій, музейних кімнат з туристичної тематики, а також організацію діяльності туристичних клубів (надання приміщень бібліотеки для вже діючих таких клубів), участь у флешмобах (Мал. 12).

Мал. 12

**У даному випадку на діаграмі показники загалом складають понад 100%, адже респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей.*

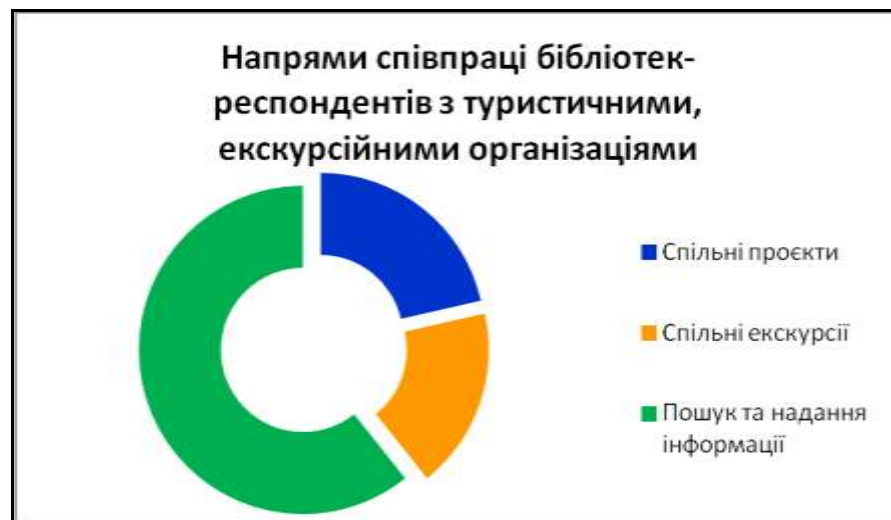
8. Найбільше бібліотеки розвивають історико-краєзнавчий туризм (Мал. 13). Також регіональні книгозбірні підтримують зелений, екологічний, етнографічний, літературний, а Публічна бібліотека ім. Лесі Українки м. Києва зазначила й гастрономічний туризм. Меншою мірою бібліотеки займаються професійно-діловим туризмом (Вінницька ОУНБ, Публічна бібліотека ім. Лесі Українки м. Києва, Рівненська ОУНБ, Сумська ОУНБ).

Мал. 13

9. Регіональні книгозбірні виступають інформаційними центрами з розвитку не тільки для місцевого населення, а й для підприємців туристичної сфери, екскурсійних організацій, тому більшість бібліотек підтримують з ними партнерські зв'язки, вивчають їх інформаційні потреби, здійснюють пошук інформації для них, спільно реалізують туристичні проєкти та, навіть, разом проводять екскурсійну діяльність (Мал. 14). Однак, три з опитаних книгозбірень –

Житомирська ОУНБ, Закарпатська ОУНБ та Рівненська ОУНБ – не співпрацюють з туристичним бізнесом свого регіону. Публічна бібліотека ім. Л. Українки м. Києва налагодила співробітництво з туристичними організаціями за усіма означеними в Анкеті напрямками.

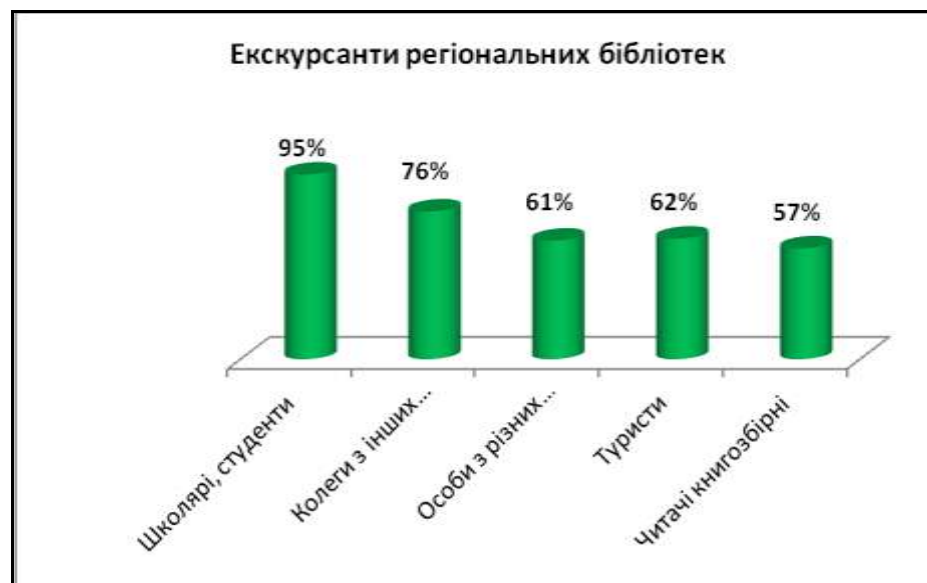

Мал. 14

10. Екскурсійна робота регіональних бібліотек України займає певну нішу у практичній діяльності цих книгозбірень: 12 бібліотек-респондентів зазначили, що споруда, в якій знаходиться їх книгозбірня – це історична будівля, зразок архітектурного ансамблю, 14 обласних бібліотек відмітили, що книгозбірня знаходиться в історичному, культурному центрі міста, 5 – мають оригінальний, цікавий дизайнерський простір та 4 книгозбірні засвідчили, що їх будівля пов’язана з цікавою історією або легендою. Чернігівська ОУНБ ім. В. Г. Короленка включена до каталогу

туристичних об'єктів міста Чернігова. (*У даному запитанні респондентам надавалась можливість обрати декілька варіантів відповідей.)

Екскурсантами бібліотек, як правило, є школярі, студенти, читачі бібліотеки, а також особи з різних організацій та туристи (Мал. 15).

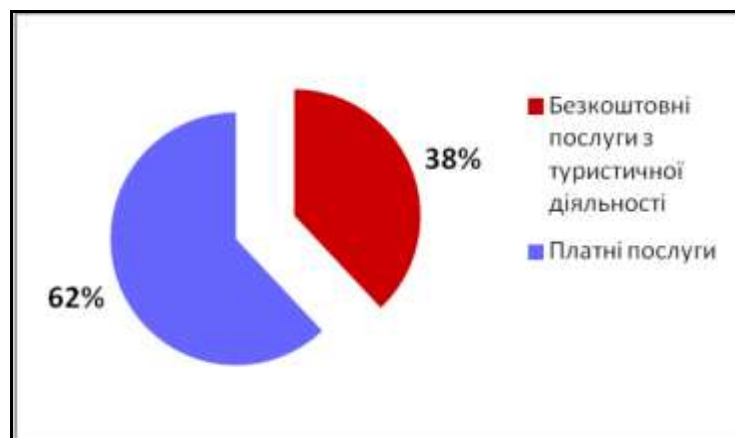

Мал. 15*

**У даному випадку на діаграмі показники загалом складають понад 100%, адже респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей.*

11. Послуги туристичного напрямку 13 бібліотек-респондентів надають на платній основі, з них 7 книгозбірень беруть оплату лише за екскурсійну діяльність, одна – виключно за надання довідкової інформації туристичного напрямку; п'ять бібліотек платними зазначили і екскурсійну діяльність, і надання довідкової інформації. Менше половини

опитаних респондентів здійснюють екскурсійну та інформаційну діяльність безкоштовно (Мал. 16). Декілька регіональних бібліотек зазначили, що платно надаються тематичні довідки.

Мал. 16

12. Опитування засвідчило, що більшість бібліотек не планує створення інформаційно-туристичних центрів (далі - ІТЦ). Основними причинами названо те, що в регіоні вже існують ІТЦ і штатним розписом не передбачено функціонування такого підрозділу. Разом з цим, Вінницька та Чернівецька ОУНБ працюють над створенням такого центру, а Одеська національна наукова бібліотека наразі вивчає питання створення ІТЦ. У Харківській ОУНБ з ініціативи Харківського обласного інформаційно-туристського центру на базі бібліотечного регіонального центру "Харківщина" вже відкрито Туристсько-інформаційний пункт, а Івано-Франківська ОУНБ відмітила, що в рамках співпраці з факультетом туризму Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника планує створити інформаційно-туристичний клуб «Пізнай свій край». Херсонська ОУНБ збирає інформацію для створення окремого

розділу-каталогу гідів та екскурсоводів Херсонщини на вебпорталі «Арт-Кавун», де усі, хто планує відвідати Херсонщину, зможуть знайти контакти професійного гіда.

Таким чином, аналіз результатів анкетного опитування та моніторингу інформації з краєзнавчого туризму на сайтах регіональних книгозбірень переконують у необхідності **рекомендувати**:

1. **Удосконалити управління ресурсним потенціалом з туризму**: виробити стратегію участі бібліотеки розвитку та популяризації туризму в регіоні, посилити організаційну роль краєзнавчих підрозділів у цій роботі та систематично координувати діяльність різних структурних підрозділів у туристичному напрямі.

2. **Формувати імідж бібліотеки як активного представника туристичної галузі у своєму регіоні**: вивчати можливості використання сфери туризму як інструменту популяризації національної культурної спадщини: розвивати маркетинг, спрямований на просування бібліотечних продуктів та послуг у галузі краєзнавчого туризму, активно використовувати соціальні мережі для поширення цієї інформації.

3. **Забезпечити вивчення запитів користувачів та моніторинг якості послуг з туризму** (приклад анкети з визначення якості надання бібліотечних послуг – у виданні: „Бібліотечні послуги: облік, статистика, ефективність: наук.-метод. посібник / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського; уклад.: О. Яковенко, А. Венідиктова. Київ, 2019. С. 118-124).

4. **Оптимізувати репрезентацію інформації з краєзнавчого туризму** на сайтах регіональних книгозбірень шляхом виділення на сайті окремого тематичного розділу, в якому акумулювати всю інформацію з туристичного напрямку діяльності Бібліотеки: бази даних та вебсторінки, у тому числі, посилання на анонси, проекти, події відповідної тематики.

5. Житомирській, Закарпатській, Тернопільській та Чернівецькій ОУНБ *активізувати підготовку бібліографічних видань з краєзнавчого туризму;*

6. Вивчати та *впроваджувати інновації, позитивний досвід репрезентації краєзнавчих туристичних ресурсів* Вінницької, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Черкаської ОУНБ.

Анкета

Мета цієї анкети – в межах наукового дослідження Національної історичної бібліотеки України „**Краєзнавчі ресурси бібліотек України як підґрунтя для розвитку місцевого туризму**” отримати дані про організацію, форми, види та методи роботи з краєзнавчого туризму в регіональних бібліотеках.

1. Бібліотека _____

2. Який структурний підрозділ у вашій Бібліотеці займається туристичним напрямом роботи?

2.1. краєзнавчий підрозділ (відділ, сектор);

2.2 соціокультурний відділ/сектор;

2.3. окремо створений структурний підрозділ/відділ/сектор (назвіть його) _____

2.4. відділи бібліотеки у координації

Ваш варіант _____

3. Чи здійснює ваша Бібліотека вивчення інформаційних потреб користувачів та туристичних організацій вашого регіону?

3.1 Так

3.2. Ні

4. Які форми роботи в Бібліотеці використовуються у напрямі краєзнавчого туризму (розташувати за пріоритетом, де 1-головний (основний) напрям роботи)?

- ☐ бібліографічна діяльність, спрямована на розкриття туристичного потенціалу регіону;
- ☐ створення на бібліотечному сайті вебсторінки туристичної тематики;
- ☐ надання довідкової інформації туристичного напрямлення свого регіону;
- ☐ надання методичної допомоги;
- ☐ книжкові виставки та масові заходи (туристично-краєзнавчі подорожі, екскурсія бібліотекою, віртуальні екскурсії містом (регіоном) та/або історико-культурними місцями, природно-рекреаційними зонами тощо);
- ☐ співпраця з різними організаціями (закладами культури, заповідниками, туристичними організаціями тощо).

5. Назвіть інформаційні та бібліографічні видання з туристичного краєзнавства, які ваша Бібліотека видала за останні 10 років _____

6. Вкажіть власні електронні ресурси про туристичні об'єкти, туристичну інфраструктуру регіону (БД, вебсторінки, електронні путівники по туристичних сайтах краю тощо)

7. Яким чином відбувається методичне забезпечення туристично-краєзнавчого напрямку роботи в Бібліотеці в останні роки?

7.1. створення методичних рекомендацій;

7.2. організація семінарів та практикумів для працівників бібліотек;

7.3. організація та участь у конференціях з цієї тематики;

7.4. навчання та інформування власників садіб та усіх бажаючих щодо основ ведення туристичної діяльності;

Ваш варіант _____

8. Які заходи з популяризації регіонального (локального) туризму здійснюється вашою Бібліотекою?

8.1. підготовка книжкових виставок, відео-презентацій з краєзнавчого туризму;

8.2. створення експозицій, музейних кімнат з туристичної тематики;

8.3. проведення екскурсій поза бібліотекою, які ґрунтуються на краєзнавчих ресурсах та краєзнавчих розвідках бібліотеки;

8.4. підготовка віртуальних та інтерактивних екскурсій (екскурсія-гра, екскурсія-квест, театралізована інтерактивна екскурсія тощо);

8.5. ведення на сайті бібліотеки окремого розділу, сторінки або блогу туристичного спрямування;

8.6. ведення дискусій на туристичну тематику у соціальних мережах, щодо обговорення історії краю, історико-культурних об'єктів, рекреаційних зон тощо;

- 8.7 участь у флешмобах, спрямованих на розкриття туристичного потенціалу краю;
- 8.8. організація діяльності туристичних клубів або надання приміщень бібліотеки для вже діючих таких клубів;
- 8.9. проведення масових заходів з популяризації туризму спільно з істориками, краєзнавцями, представниками місцевого туристичного бізнесу

Ваш варіант _____

9. Чи брала Ваша книгозбірня участь у реалізації туристичних проєктів у 2010 – 2020 рр. (назва проєктів, рік)?

10. Які напрями туристичної діяльності підтримуються вашою Книгозбірнею?

10.1. історико-краєзнавчий туризм;

10.2. екологічний туризм;

10.3. літературний туризм;

10.4. професійно-діловий туризм;

10.5. зелений туризм;

10.6. етнографічний туризм;

Ваш варіант _____

11. Чи співпрацює ваша Бібліотека з екскурсійними та туристичними організаціями?

11.1. Так

11.2. Ні

12. Якщо Ви у попередньому питанні відповіли «Так», то у якому напрямі співпраця:

12.1. створення спільних проєктів;

12.2. створення спільних екскурсій

12.3. пошук та надання інформації туристичним, екскурсійним організаціям;

Ваш варіант _____

13. Ваша Бібліотека як культурний об'єкт місцевого туризму:

13.1. історична будівля, зразок архітектурного або технологічного ансамблю;

13.2. має особливе розташування (знаходиться в історичному, культурному центрі міста);

13.3. пов'язана з цікавою історією, легендою тощо;

13.4. має оригінальний, цікавий, унікальний дизайнерський простір в бібліотеці;

Ваш варіант _____

14. Чи проводяться екскурсії Вашою Бібліотекою?

14.1. Так

14.2. Ні

15. Якщо Ви у 14-му запитанні дали відповідь «Так», то хто є найбільш активними користувачами даної послуги?

15.1. школярі, студенти;

15.2. колеги з інших бібліотек;

15.3. особи з різних установ, які організовано прийшли на екскурсію до Вашої Бібліотеки;

15.4. читачі вашої книгозбірні;

15.5. туристи;

Ваш варіант _____

16. Які послуги туристичного напрямку у Вашій Бібліотеці є платними?

16.1. проведення екскурсій

16.2. надання довідкової інформації

Ваш варіант _____

17. Чи розглядається Вами можливість створення інформаційно-туристичного центру на базі вашої книгозбірні. Якщо «Так», то які кроки вже здійснені у даному напрямі. Якщо «Ні», чому?

17.1.Так _____

17.2.Ні _____

18. Респондент (прізвище, ім'я, посада, освіта) _____